

Et udvalg af Martials digte

af Kurt G. Rasmussen:

Nogle temaer hos Martial:

I. AMPHITHEATRUM FLAVIUM (= COLOSSEUM):

I år 80 blev *Amphitheatrum Caesareum (Flavium)*, senere mere kendt under navnet *Colosseum*, indviet. I den anledning skrev *Martial* en epigramsamling, som ofte kaldes *Liber spectaculorum*, men i forskellige tekstudgaver går under betegnelsen *Epigrammaton liber*. 33 digte (eller 37, hvis man anvender den engelske Martial-forsker Shackleton Baileys Teubner- og Loeb-udgaver, se litteraturliste) medtages traditionelt i denne samling. - Den tyske Martial-forsker Ludwig Friedlaender er sikker på, at der har været flere end det overleverede antal (*M. Valerii Martialis Epigrammaton Libri ... Erster Band p.137ff*).

Blandt Martial-forskere har det været diskuteret, om digtene udelukkende beskriver indvielsen af amfiteatret, eller om der er tilføjet nogle epigrammer, der beskriver situationer under Domitian.

Shackleton Bailey skriver, at epigrammerne 31 (35) og 32 (36) sandsynligvis ikke hører med til denne bog. Og hvad angår det sidste epigram, 33, som omtaler den flaviske slægts tredje kejser, Domitian, er dette efter sit indhold at dømme (*Flavia gens, quantum tibi tertius abstulit heres! / Paene fuit tanti non habuisse duos*: Du flaviske slægt, hvor meget har ikke den tredje repræsentant taget fra dig. / Det er lige ved, at det havde været det samme ikke at have haft de to andre.) helt klart forkert placeret, jf. Shackleton Baileys bemærkning i Teubner-udgaven p. 13: *alienum a hoc libro*. - Friedlaender sætter dette epigram om bag bog 11, da der efter hans mening er tale om et epigram, *das selbstverständlich erst nach Domitians Tode gedichtet sein kann* (*M. Valerii Martialis Epigrammaton Libri ... Erster Band p. 161; Zweiter Band p. 217*). - Dette udvalgs udgiver er enig med de to Martial-forskere i, at *Liber spect.* 33 (37) umuligt kan beskrive forhold vedr. indvielsen af amfiteatret, fordi der rettes en kritik mod Domitian. Og en kritik af Domitian var først mulig efter dennes død i 96 e.Kr.

Nedenfor følger to digte fra *Liber spectaculorum*:

1) "Verdens største vidunder"

I det første epigram omtaler Martial nogle af verdens vidundere, men kun for at omtale det ny vidunder, som overgår dem alle:

Barbara pyramidum sileat miracula Memphis,
Assyrius iacet nec Babylona labor;
nec Triviae templo molles laudentur Iones,
dissimulet Delon cornibus ara frequens;
aëre nec vacuo pendentia Mausolea
laudibus immodicis Cares in astra ferant.

Omnis Caesareo cedit labor Amphitheatro,
unum pro cunctis Fama loquetur opus.

(Martialis Liber spectaculorum 1)

Noter:

barbarus, barbara, barbarum *adj.* 1. - 2.: udenlandsk; ugræsk, uromersk

pyramis, pyramidis *f3*: pyramide

sileo, silere *2*: fortier, taler ikke om

Memphis, Memphidis *f3*: Memphis. *By i Ægypten*

Assyrius, Assyria, Assyrium *adj.* 1. - 2.: assyrisk. *Assyrien lå ved floden Tigris - en del af det nuværende Irak*

labor Assyrius: det assyriske bygningsværk. *Hér tænkes på sagn dronningen Semiramis' (9.-8. årh. f.Kr.) kæmpestore bymure i Babylon og på de berømte hængende haver i samme by, jf. nedenfor.*

iacto, iactare *1*: praler med

Babylon, Babylonis *f3*: Babylon. *By ved floden Euphrat - i det nuværende Irak. Babylona er en græsk akkusativform.*

labor, laboris *m3*: stort udført (bygning)værk

Trivia, Triviae *f1* = (hér) Artemis = Diana. *Gudinden Artemis havde et tempel i Ephesos i Jonien; navnet Trivia bruges om gudinder (oftest Hekate og Artemis), der har helligdomme ved vejkryds, trivium, dvs. et sted, hvor tre veje støder sammen.*

mollis, molle *adj.* 3: blød, blødagtig

Iones, Ionum *m3. pl.*: jonerne. *Jonerne var en af de græske hovedstammer*

dissimulo, dissimulare *1*: ignorerer

Delos, Deli *f2*: Delos. *Delos er en ø i Det ægæiske Hav; her blev gudinden Artemis og hendes bror guden Apollon født. Delos er en græsk akkusativform*

cornu, cornus *n4*: horn. *Apollon byggede et alter af horn fra dyr, som hans søster Artemis havde dræbt.*

ara, arae *f1*: alter

frequens, frequentis *adj.* 3: fuld af

aër, aëris *m3*: luft

vacuus, vacua, vacuum *adj.* 1. - 2.: tom

pendeo, pendere *2*: hænger

Mausoleum, Mausolei *n2*: mausoleum, gravmonument. *Navnet stammer fra det gravmonument, der blev bygget i Halikarnassos til kong Mausolos af Karien (377-353 f.Kr.), et land, der i dag er en del af det sydvestlige Tyrkiet.*

laus, laudis *f3*: ros, (i *pl.*) lovprisninger

immodicus, immodica, immodicum *adj.* 1. - 2.: umådelig, overdreven

Car, Caris *m3*: indbygger i Karien i Lilleasien

astrum, astri *n2*: stjerne

fero, tuli, latum, ferre *3*: bærer

Caesareus, Caesarea, Caesareum *adj.* 1. - 2.: Cæsars, kejserens. *I år 80 e.Kr. var Titus kejser.*

cedo, cedere *3*: viger for

cunctus, cuncta, cunctum *adj.* 1. - 2.: al

Fama, Famae *f1*: rygter. *Det personificerede rygter, som opfattes som en gudinde.*

loquor, locutus sum, loqui *dep.3*: taler om

opus, operis *n3*: arbejde

Oversættelse:

Det barbariske Memphis skal ikke tale om de vidunderlige pyramider, og det assyriske bygningsværk skal holde op med at prale med Babylon.

De blødagtige folk i Jonien skal heller ikke roses på grund af Artemis' tempel, og alteret, der er fuldt af horn, skal undlade at omtale Delos.

Karerne skal ikke med umådeholden ros prise Mausoleet, der hænger i den tomme luft, til skyerne.

Alle bygningsværker viger for kejserens Amphitheater - dette ene værk vil rygtet tale om frem for alle andre.

Kommentarer:

Martials budskab i dette første epigram i *Liber spectaculorum* er, at verdens syv underværker - hvoraf han her nævner seks: pyramiderne (v.1), Babylons mure og de hængende haver sammesteds (v.2), Mausoleet i Halikarnassos (v.5f) og Artemis-templet i Ephesos (v.3) samt et alter opført af Apolon, da denne var fire år gammel (v.4) - alle overgås af det ny syvende vidunder, verdens største, Amphitheatrum Caesareum.

Kolossen på Rhodos og Fidias' berømte statue af Zeus i Olympia nævnes ikke, kun bygningsværker (inclusive de hængende haver) omtales.

Byen Rom nævnes ikke explicit - men ved at lade amfiteatret optræde som *pars pro toto* sætter digteren byen i centrum og lader den overgå alle andre *miracula*. Igennem digtets første seks vers er det skiftevis stedet / stedets indbyggere og underværket, der optræder som subjekt. I vers 7 viger alt andet tilbage for amfiteatret, og i vers 8 vil det personificerede rygte, gudinden Fama, koncentrere sig om at prise den samme bygning (explicit) og Rom (implicit), således at delen (amfiteatret) og helheden (Rom - og kejseren som amfiteatrets og rigets bygherre) - opnår særstatus ved at være objekt(er) i en lovprisning, som rygtet, der er upartisk, fremkommer med.

(Nogle læsere vil nok mene, at mit tolkningsforsøg med *pars pro toto*-tanken er for håndfast. Skeptikere har foreslået, at man kan nøjes med at sige, at Roms status øges på grund af det ny under, hvilket selvfølgelig under alle omstændigheder er rigtigt. Jeg er dog sikker på, at Martial, der ikke sjældent anvender tropen *pars pro toto*, på denne måde har villet prise bygningsværket, byen Rom og kejseren!)

(Metrum: elegisk distikon)

2. "Amfiteatret for folket"

Kejser Neros gyldne hus, *Domus Aurea*, strakte sig fra Esquilin over til kanten af Palatinerhøjen. I nedenstående digt sammenligner Martial tyrannen Neros bolig med Vespasians og Titus' gave til det romerske folk, *Amphitheatrum Caesareum (Flavium)*:

Hic ubi sidereus propius videt astra colossus,
et crescunt media pegmata celsa via,
invidiosa feri radiabant atria regis
unaque iam tota stabat in urbe domus.
Hic ubi conspicui venerabilis Amphitheatri
erigitur moles, stagna Neronis erant.
Hic ubi miramur velocia munera thermas,
abstulerat miseris tecta superbus ager.
Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras,
ultima pars aulae deficientis erat.
Reddita Roma sibi est et sunt te praeside, Caesar,

deliciae populi, quae fuerant domini.

(Martialis *Liber spectaculorum* 2)

Noter:

hic *adv.*: hér

ubi *adv.*: hvor

sidereus, siderea, sidereum *adj.* 1. - 2.: stjernebesat, stjerne-, sol-; strålende

propius *adv. komp.*: tættere på, nærmere ved

astrum, astri *n2*: stjerne

colossus, colossi *m2*: kolossalstatue. *I Middelalderen fik amfiteatret navnet Colosseum efter denne statue.*

cresco, crescere 3: vokser (op), stiger

medius, media, medium *adj.* 1. - 2.: i midten, midt på

pegma, pegmatis *n3*: teatermaskine (til at hejse soltaget med), stillads

celsus, celsa, celsum *adj.* 1. - 2.: høj, knejsende, oprejst

via, viae *f1*: vej

invidiosus, invidiosa, invidiosum *adj.* 1. - 2.: misundelsesvækkende, hadfremkaldende

ferus, fera, ferum *adj.* 1. - 2.: vild

radio, radiare 1: stråler

atrium, atrii *n2*: (for)hal

rex, regis *m3*: konge

unus, una, unum *adj.* 1. - 2. / *num.*: én

una domus = Domus Aurea. *Domus Aurea, Det gyldne hus, blev påbegyndt af Nero efter Roms brand i 64 e.Kr.*

iam *adv.*: nu

totus, tota, totum *adj.* 1. - 2.: hel

sto, stare 1: står

urbs, urbis *f3*: (stor)by. *Ordet bruges primært om Rom.*

domus, domus *f4/f2*: hus

conspicuus, conspicua, conspicuum *adj.* 1. - 2.: iøjnefaldende, opsigtsvækkende

venerabilis, venerabile *adj.* 3.: ærværdig

erigo, erigere 3: rejser (op), hæver

moles, molis *f3*: (hér:) stor bygning

stagnum, stagni *n2*: (kunstigt anlagt) dam

Nero, Neronis *m3*: Nero. *Nero var kejser 54-68 e.Kr.*

miror, mirari *dep.1*: undrer mig over, beundrer

velox, velocis *adj.* 3.: hurtig

munus, muneris *n3*: gave

thermae, thermarum *f1 pl.*: (offentlig varm-)badeanstalt. *En del af Neros palads blev anvendt til Titus' thermer, dvs. Titus' offentlige badeanstalt, som blev indviet i år 80.*

aufero, abstuli, ablatum, auferre 3: fjerner, tager bort; røver

miser, misera, miserum *adj.* 1. - 2.: ulykkelig

tectum, tecti *n2*: tag; hus

superbus, superba, superbum *adj.* 1. - 2.: overmodig, hovmodig

ager, agri *m2*: mark; grund(stykke); område

porticus Claudia: den claudiske søjlehal. *Denne søjlehal, der blev opført af Claudius (: kejser 41-54), lå på Mons Caelius.*

Claudius, Claudia, Claudium *adj.* 1. - 2.: Claudius', claudisk, vedr. Claudius

diffusus, diffusa, diffusum *adj.* 1. - 2.: udbredt, udstrakt

porticus, porticus *f4*: søjlegang, hal

explico, explicare 1: udfolder, udbreder

umbra, umbrae *f1*: skygge

ultimus, ultima, ultimum *adj.* 1. - 2.: yderst

pars, partis *f3*: del

aula, aulae *f1*: palads

deficiens, deficientis *adj.* 3: aftagende, som holder op.

reddo, reddidi, redditum, reddere 3: giver tilbage
praeses, praesidis *comm.3*: beskytter
Caesar, Caesaris *m3*: Cæsar. *Caesar er betegnelse for kejseren, hér Titus, kejser 79-81 e.Kr.*
deliciae, deliciarum *fl pl.*: fornøjelse, behagelighed
populus, populi *m2*: folk
qui, quae, quod *relat. pron.*: der, som
dominus, domini *m2*: herre

Oversættelse:

Hér, hvor kolossalstatuen med solen som hoved ser stjernerne tættere på, og hvor høje stilladser rejser sig midt på vejen, strålede den vilde konges forhadte haller, og der stod i hele byen kun ét hus.

Hér, hvor det opsigtsvækkende amfiteaters ærværdige store bygning rejser sig, lå det bassin, Nero havde anlagt.

Hér, hvor vi beundrer badeanstalten, en hurtig gave, havde det pralende paladsområde frataget de ulykkelige deres boliger.

Hvor Claudius' søjlehal udbreder sine vidtstrakte skygger, dér var den yderste del af paladset.

Rom har fået sig selv igen, og under dit styre, Cæsar, er de glæder, som havde været tyrannens, nu folkets.

Kommentarer:

Den i vers 1 omtalte kolossalstatue, der var mere end 35 m høj, blev opført af og forestillede Nero. Vespasian, der var kejser 69-79, den første af de flaviske kejsere og far til Titus og Domitian, ændrede denne statue til en statue af solguden prydet med syv stråler (derfor *sidereus colossus* i v.1).

I epigrammet omtaler Martial nogle *pegmata* (v.2), som efter nogle forskeres mening skulle betyde teatermaskiner, medens andre er af den opfattelse, at det hér drejer sig om stilladser. Denne tolkning er vel ikke usandsynlig, når man ved, at amfiteatret ganske vist blev indviet i år 80, men først blev fuldendt under kejser Domitian (81-96) - der har formodentlig stadig været arbejder i gang, selv om de vel har været afbrudt under indivielsesforestillingerne. - Men hvis ordet også dækker de maskiner, der blev brugt til at løfte gladiatoren og vilde dyr op i arenaen, og det hejseværk, der blev anvendt til at hejse soltaget over Colosseum med, kan Martial med ét ord have omtalt flere begreber.

For en romer var rex (: konge) indbegrebet af den værste tyran, så når Martial kalder Nero (: kejser 54-68) *ferus rex* (v.3) og hans palads *invidiosa atria* (ibid.), var det naturligvis med den hensigt, at den upopulære Nero kom til at fremstå så dårligt som muligt sammenlignet med de populære kejsere Vespasian og Titus. Det fremgår også af resten af epigrammet, hvor Neros egoisme ses over for Vespasians og Titus' altruisme (v. 4-12):

Før havde der kun været plads til ét hus, Neros Domus Aurea (v.4), og til Neros dam (*stagna Neronis* v.6). I virkeligheden var det Nero, der var *superbus*, jf. tilnavnet til Roms sidste konge, *Tarquinius Superbus*, for det pralende paladsområde havde bevirket, at mange familier mistede deres hjem (v.8). Selv forgængerens Claudius' byggeri blev berørt af Neros storhedsvanvid (v.9f). Rom havde de facto været Neros personlige ejendom (*deliciae domini*) (v.12).

Derimod sørges der *nu* for folket: amfiteatret er bygget (v.5f), Titus' thermer, der kaldes *velocia munera*, en hurtig gave, fordi de gode kejsere hurtigt vil gøre noget godt for folket (v.7), indvies samme år som amfiteatret, og Rom gives tilbage til byens indbyggere (v.11f).

(Metrum: elegisk distikon)

II. MARTIAL SOM DIGTER OG KENDT PERSON I SAMTIDENS ROM

1) "Præsentation"

I nedenstående epigram møder læseren digteren, som selvbevidst oplyser, at han kendes og læses af alle:

Hic est, quem legis, ille, quem requiris,
toto notus in orbe Martialis
argutis epigrammaton libellis;
cui, lector studiose, quod dedisti
viventi decus atque sentienti,
rari post cineres habent poetae.

(Martialis *Epigrammata* 1,1)

Noter:

hic *adv.*: hér

qui, quae, quod *relat. pron.*: der, som

lego, legere *3*: læser

ille, illa, illud *demonstr. pron.*: den dér, hin; den kendte

requiro, requirere *3*: leder efter, længes efter

totus, tota, totum *adj. 1. - 2.*: hel

notus, nota, notum *adj. 1. - 2.*: kendt

orbis, orbis *m3*: verden

Martialis, Martialis *m3*: Martial. *Martial taler om sig selv.*

argutus, arguta, argutum *adj. 1. - 2.*: skarpsindig, vittig

epigrammaton *genitiv pluralis (græsk)* af:

epigramma, epigrammatis *n3*: epigram, kort digt

libellus, libelli *m2*: lille bog

cui...sentienti (v.4 - 5) = decus, quod huic viventi atque sentienti dedisti, lector studiose

lector, lectoris *m3*: læser

studiosus, studiosa, studiosum *adj. 1. - 2.*: flittig, lærd, hengiven, entusiastisk

do, dedi, datum, dare *1*: giver

vivens, viventis *adj. 3*: levende

decus, decoris *n3*: hæder

sentiens, sentientis *adj. 3*: bemærkende, læggende mærke til

rarus, rara, rarum *adj. 1. - 2.*: fåtallig

cinis, cineris *m3*: aske

post cineres: efter asken. *Dvs., efter at den afdøde er blevet brændt = efter døden (metonymi).*

Oversættelse:

Hér er han, den kendte Martial, ham, som du læser, og som du spørger efter. Han er berømt i hele verden på grund af sine bøger med vittige epigrammer. Medens han endnu er i live og er i stand til at lægge mærke til det, har du, entusiastiske læser, tildelt ham en hæder, som kun et fåtal af digtere er i besiddelse af efter deres død.

Kommentarer:

Digteren følger en litterær tradition i præsentationen af sig selv. Man kan finde en lignende måde hos f.eks. Ovid (*Tristia* 4,10). - At han starter med *Hic est ...*, kan skyldes, at digtet har stået i forbindelse med et billede af ham. Vi ved, at der i antikken udkom bøger med et forfatterportræt, jf. *Apophoreta* 186, hvor Martial omtaler en bogudgave på pergament med forfatterens, Vergils, portræt på første side. En anden betydning af *Hic est ...* kunne være, at digteren vil gøre læseren opmærksom på, at han nu sidder med en ny Martial-bog.

Martial forventer, at læseren i forvejen kender ham (v.2), og det viser os, at dette digt ikke er det første, han har fået udgivet. - Bog 1-12 af Martials epigrammer (epigram: kort, fyndigt digt, der giver udtryk for en tanke og som ofte har et satirisk indhold) udkom i årene 85/86 - 102/103 (bøgerne 1 - 2 udkom 85/86 e.Kr.), men inden da havde han skrevet *Liber spectaculorum*, *Xenia* og *Apophoreta*. Desuden har der før udgivelsen af de enkelte bøger blandt det læsevante publikum cirkuleret foreløbige udgaver af hans digte, således at han med rette har kunnet skrive, at han var *notus*. Han har dog nok overdrevet noget, da han skrev *toto notus in orbe Martialis* (v.2).

Han nævner explicit verbet *lego* (v.1) og substantivet *lector* (v.4), hvilket beviser, at han også har tænkt på dem, der (sad og) læste, og ikke kun på tilhørerne ved en recitation.

Tilsyneladende føler han, at hans digte er blevet godt modtaget af læserne. Og han fremhæver, at han allerede har opnået den hæder (*decus* (v.5)), som digtere normalt først opnår efter deres død, hvor de ikke har mulighed for at bemærke og føle den (*sentire* (ibid.)) - Det var en nødvendighed for en digter som Martial, der (til en vis grad) levede af sin litterære produktion; han var afhængig af velhavende mæcener, der ville sætte pris på hans litteratur og dermed støtte ham materielt, men sandsynligvis også af et godt bogsalg, som gjorde det muligt, at boghandlerne ville betale for hans manuskripter (se *Epigrammata* 1,2 og 1,117).

(Metrum: hendekasyllaber, dvs. ellevestavellesvers)

I Johannes Burmeisters *Martialis Renati Parodiae Sacrae* (fra 1612) kan man finde denne omskrivning af Martials epigram:

Hic est, quem colis, ille, quem vereris,
toto solus in orbe Rex Deorum,
crucifixus ob omnium salutem,
quem, lector studiose, si timebis
fatenti ore fideque cordis,
Caeli, post cineres, habebis aulam.

Noter:

colo, colere 3: dyrker

vereor, vereri *dep.* 2: frygter; nærer ærefrygt for; beundrer, tilbeder, ærer

solus, sola, solum *adj.* 1. - 2.: ene, alene

rex, regis *m3*: konge

deus, dei *m2*: gud

crucifigo, crucifixi, crucifixum, crucifigere 3: fæstner på et kors, korsfæster

ob *præp. m. akk.*: på grund af, for...skyld, til gengæld for

omnis, omne *adj.* 3: al

salus, salutis *f3*: frelse, redning

si *konjunktion*: hvis
timeo, timere 2: frygter; nærer ærefrygt for; beundrer, tilbeder, ærer
fateor, fateri *dep.* 2: bekender
os, oris *n3*: mund
fides, fidei *f5*: tro, den kristne tro
cor, cordis *n3*: hjerte
caelum, caeli *n2*: himmel
aula, aulae *f1*: palads, slot, sal

Oversættelse:

Hér er han, som du dyrker, som du nærer ærefrygt for, i hele verden den eneste Gudernes Konge, korsfæstet for at frelse alle.

Hvis du, hengivne læser, nærer ærefrygt for ham, både med dine bekendende ord og med hjertets tro, vil du efter døden få en plads i himlen.

(Noter og oversættelse til Burmeisters epigram ved Erik von Würden og Kurt G. Rasmussen 1994; rev. 16.01.2000)

2) "Læsernes reaktioner på Martials digte"

I næste epigram kommer Martial ind på sine digte, og han omtaler læsernes reaktioner på og holdning til digtene:

Laudat, amat, cantat nostros mea Roma libellos,
meque sinus omnes, me manus omnis habet.
Ecce rubet quidam, pallet, stupet, oscitat, odit.
Hoc volo. Nunc nobis carmina nostra placent.

(Martialis Epigrammata 6,60)

Noter:

laudo, laudare 1: priser, roser
amo, amare 1: elsker
canto, cantare 1: synger; synger om; reciterer, fremfører
noster, nostra, nostrum *poss. pron.*: vor(es)
meus, mea, meum *poss. pron.*: min
libellus, libelli *m2*: lille bog
ego *pers. pron.*: jeg
sinus, sinus *m4*: fold (i togaen); lomme; barm, bryst, favn
omnis, omne *adj.* 3: al, hel
manus, manus *f4*: hånd
habeo, habere 2: har, holder; ejer
ecce *interjektion*: se dér
rubeo, rubere 2: er rød, rødmer
quidam, quaedam, quiddam/quoddam *indef. pron.*: en (vis); en eller anden
palleo, pallere 2: er bleg
stupeo, stupere 2: standser, står bedøvet; forbavses, studser
oscito, oscitare 1: gaber
odi, odisse *verb. defect.* 3: hader
hic, haec, hoc *demonstr. pron.*: denne, dette
volo, velle: vil, ønsker
nunc *adv.*: nu
nos *pers. pron.*: vi
carmen, carminis *n3*: sang; digt

placeo, placere 2: behager (+ *dativ*)

Oversættelse:

Mit Rom priser, elsker og fremfører mine digte, og mine digtsamlinger befinder sig i alle lommer og hænder.

Se dér, der er en, der rødmer, bliver bleg, stopper forbavset op, gaber, hader.

Det er det, jeg ønsker. Nu synes jeg om mine digte.

Kommentarer:

Hvis man skal tro Martial, er hans små bøger med digte meget populære hos en stor del af den læsende befolkning. Læserne kan lide dem, roser dem og reciterer dem (v.1).

Tilsyneladende render mange rundt med hans digtsamlinger i lommerne, dvs. i folderne i togaen, eller i hånden. - Men *sinus* kan også betyde "barm", "favn" eller "hjerter", og denne flertydighed er formodentlig bevidst, for dermed kan Martial understrege, at hans popularitet som digter er stor (v.2).

Vers 3 skal formodentlig fortælle, at der også er andre slags reaktioner på hans digte. Meningen må være, at hans digtsamlinger med et varieret indhold modtages forskelligt af forskellige læsere, og at ikke alle læsere mener, at digtene prosunt (: gavner) og *delectant* (: fornøjer) dem. Tværtimod fremkaldes mange andre følelser i forbindelse med læsningen af bøgerne.

Den forskelligartede reaktion er Martial glad for. Det passer ham fint, at hans epigrammer modtages forskelligt af forskellige mennesker (v.4). - Måske kunne læserne i v.3 være dem, Martial kritiserer - uden at nævne deres rigtige navne - i andre af sine digte. Det ville betyde, at han havde ramt rigtigt med sin kritik: de beskrevne havde genkendt sig selv! Derfor kan han fastslå: "*Nunc nobis carmina nostra placent*" (v.4).

(Metrum: elegisk distikon).

3. "*Misundelse*"

Da Martial skrev det følgende epigram, var han blevet kendt som digter. Han blev læst, og han blev genkendt, når han gik på gaden. Samtidig havde han opnået nogle privilegier og ved en eller flere velynderes gunst fået nogle bedre bolighold end dem, han berører i tidligere digte (1,86; 1,108; 1,117). - Det medførte ikke kun, at folk blev glade på hans vegne. Der fulgte også misundelse med berømmelsen og med goderne, hvilket fremgår af digtet:

Rumpitur invidia quidam, carissime Iuli,

quod me Roma legit, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod turba semper in omni

monstratur digito, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, tribuit quod Caesar uterque

ius mihi natorum, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod rus mihi dulce sub urbe est

parvaque in urbe domus, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod sum iucundus amicis,

quod conviva frequens, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod amamur quodque probamur.

Rumpatur, quisque rumpitur invidia.

(Martialis Epigrammata 9,97)

Noter:

rumpor, rumpi 3: revner, sprænges

invidia, invidiae f1: misundelse

quidam, quaedam, quiddam/quoddam indef. pron.: en, en vis person

carus, cara, carum adj. 1. - 2.: kær

Iulius, Iulii m2: Julius. *Der er formodentlig tale om Martials gode ven Julius Martialis, som nævnes i flere digte.*

quod konjunktion: fordi

ego pers. pron.: jeg

lego, legere 3: læser

turba, turbae f1: folkemængde

semper adv.: altid

omnis, omne adj. 3: al, enhver

monstro, monstare 1: viser, peger på

digitus, digiti m2: finger

tribuo, tribui, tributum, tribuere 3: tildeler, giver, skænker

Caesar uterque : begge kejsere, dvs. *Titus (79-81) og Domitian (81-96).*

Caesar, Caesaris m3: Caesar. *Caesar er betegnelse for kejseren.*

uterque, utraque, utrumque indef. pron.: hver især af to, begge

ius natorum = ius trium natorum: "tre-børns-retten". *Ægtepar med tre børn havde særlige skattebegunstigelser, hvorimod barnløse skulle betale en ekstraskat; kejseren kunne - som en belønning - tildele mænd som Martial rettigheder som en pater familias med tre børn, selv om de hverken var gift eller havde tre børn.*

ius, iuris n3: ret

natus, nati m2: søn; i plur.: børn

rus, ruris n3: (hér:) landejendom

dulcis, dulce adj. 3: behagelig

sub præp. m. akk. / abl.: (hér:) tæt ved, lige uden for

urbs, urbis f3: (stor)by. *Ordet bruges normalt om Rom.*

sum, esse : er

parvus, parva, parvum adj. 1. - 2.: lille

-que efterhængt konjunktion: og

domus, domus f4 (nogle former dog efter m2, se ordbog eller grammatik): hus

iucundus, iucunda, iucundum adj. 1. - 2.: afholdt, elsket, populær

amicus, amici m2: ven

conviva, convivae m1: gæst

frequens, frequentis adj. 3: hyppig

amo, amare 1: elsker, holder af

probo, probare 1: anerkender, bifalder, billiger, godkender

quisquis, quidquid/quicquid indef. relat. pron.: hvem som helst der, hvem der end

Oversættelse:

Der er en eller anden, min kæreste Julius, der er ved at revne af misundelse, fordi Rom læser mine digte; han er ved at revne af misundelse.

Han er ved at revne af misundelse, fordi man peger på mig i enhver folkemængde; han er ved at revne af misundelse.

Han er ved at revne af misundelse, fordi begge kejsere har tildelt mig retten til tre børn; han er ved at revne af misundelse.

Han er ved at revne af misundelse, fordi jeg har et rart lille landsted tæt på Rom og et lille hus i selve byen; han er ved at revne af misundelse.

Han er ved at revne af misundelse, fordi jeg er populær hos mine venner, og fordi jeg ofte inviteres ud; han er ved at revne af misundelse.

Han er ved at revne af misundelse, fordi man holder af mig og anerkender mig. Lad bare den revne, der er ved at sprænges af misundelse.

Kommentarer:

I dette epigram henvender Martial sig endnu en gang til sin gode ven Julius Martialis (v.1) (cf.1,15; 5,20; 10,47).

Temaet er tilsyneladende den misundelse (invidia), som digteren kan finde hos en eller flere personer (quidam i v.1). - Men digtet er også Martials vurdering af den popularitet, han havde opnået: Han skriver, at hele Rom læser ham, dvs. hans digte (v.2), at man peger på ham på gaden (v.3f), at kejserne Titus og Domitian har tildelt ham rettigheder som far til tre børn (ius (trium) natorum v.5f), at han nu et hus såvel lige uden Rom (rus ... dulce sub urbe v.7) som i selve byen (parvaque in urbe domus v.8), at han behager sine venner (sum iucundus amicis v.9), at han ofte er gæst hos andre (conviva frequens v.10), at han er afholdt og elsket (quod amamur quodque probamur v.11). - Hele den popularitet og dens positive følger for digteren kan naturligvis vække misundelse, ikke mindst hos andre digtere, der måske ikke har opnået det samme. Martial slutter af med at skrive, at den eller de, der er ved at gå til at misundelse, faktisk burde tage konsekvensen og gøre det (v.12).

Ius (trium) natorum (v.5f) betød, at Martial, som ikke selv var gift og havde børn, havde rettigheder som en pater familias uden at have familie. Formuleringen Caesar uterque kunne tyde på, at kejser Titus havde tildelt ham denne ret, som så blev endelig bekræftet eller atter tildelt af kejser Domitian.

Da Martial udgav dette epigram i år 94 e.Kr., havde han ikke kun sit lille landsted, som han gerne trak sig tilbage til, men også et lille hus i byen (v.7f). Tidligere digte (1,86; 1,108; 1,117) viser, at han før boede tæt på andre i en etageejendom (insula) på Quirinal med udsigt over Campus Martius.

III. MARTIALS FORHOLD TIL OG KONTAKT MED SINE NABOER

1) “Så nær og dog så fjern”

I følgende digt skriver Martial om sin nabo Novius:

Vicinus meus est manaque tangi
de nostris Novius potest fenestris.
Quis non invidet mihi putetque
horis omnibus esse me beatum,
iuncto cui liceat frui sodale?
Tam longe est mihi quam Terentianus,
qui nunc Niliacam regit Syenen.
Non convivere, nec videre saltem,
non audire licet, nec urbe tota
quisquam est tam prope tam proculque nobis.
Migrandum est mihi longius vel illi.
Vicinus Novio vel inquilinus
sit, si quis Novium videre non vult.

(Martialis Epigrammata 1,86)

Noter:

vicinus, vicini *m2*: nabo
meus, mea, meum *poss. pron.*: min
manus, manus *f4*: hånd
tango, tangere *3*: rører
de *præp. m. abl.*: fra
noster, nostra, nostrum *poss.pron.*: vor(es)
Novius, Novii *m2*: Novius. *Ilg. Friedlaender og Shackleton Bailey navnet på en virkelig person.*
possum, posse: kan
fenestra, fenestrae *f1*: vindue
quis/qui, quae, quid/quod *interrog. pron.*: hvem, hvad
invideo, invidere *2*: misunder (+ *dat.*)
ego *pers. pron.*: jeg
puto, putare *1*: mener
hora, horae *f1*: time
omnis, omne *adj. 3*: al, hel
beatus, beata, beatum *adj. 1. - 2.*: lykkelig
iunctus, iuncta, iunctum *adj. 1. - 2.*: nær, forbundet
qui, quae, quod *relat. pron.*: der, som
licet, licere *upers. vb. 2*: det er muligt / tilladt
fruor, frui *dep. 3*: nyder (+ *abl.*)
sodalis, sodalis *m3*: kammerat, ven
tam *adv.*: så
longe *adv.*: langt
quam *konjunktion*: som
Terentianus, Terentiani *m2*: Terentianus. *Terentianus var præfekt og stod i spidsen for de romerske tropper i det sydlige Ægypten.*
nunc *adv.*: nu
Niliacus, Niliaca, Niliacum *adj. 1.-2.*: Nilens, ved Nilen
rego, regere *3*: regerer, styrer
Syene, Syenes *f*: Syene. *En by i Ægypten = Assuan / Aswan. Syenen er græsk akkusativ*
convivo, convivere *3*: spiser og drikker sammen (med)
nec *konjunktion*: og (heller) ikke
video, videre *2*: ser
saltem *adv.*: i det mindste
audio, audire *4*: hører
urbs, urbis *f3*: (stor)by. *Ordet bruges normalt om Rom.*
totus, tota, totum *adj. 1. - 2.*: hel
quisquam, quidquam *indefinit pron.*: nogen
prope *adv.*: nær, tæt på
procul *adv.*: fjern, langt væk
migrandum est mihi: jeg bør flytte
migro, migrare *1*: flytter
ille, illa, illud *demonstr. pron.*: den (førnævnte, kendte, omtalte); han, hun, den, det
vel *konjunktion*: eller
inquilinus, inquilini *m2*: husfælle, en der bor i samme hus
si *konjunktion*: hvis
quis/qui, quae/qua, quid/quod *indefinit pron.*: nogen
volo, volui, velle: vil

Oversættelse:

Novius er min nabo, og man kan røre ham fra mine vinduer. Hvem kunne ikke finde på at misunde mig og mene, at jeg er lykkelig hver eneste time, jeg, som har mulighed for at nyde den nære ven?

Han er ligeså langt væk fra mig som Terentianus, som nu er guvernør i Syene ved Nilen. Det er ikke muligt at spise og drikke sammen med ham eller i det mindste at se eller høre ham. I hele byen er der ikke nogen så nær ved og dog så fjern fra mig. Han eller jeg bør flytte længere væk.

Den, som ikke ønsker at se Novius, burde være nabo til eller bo i samme hus som Novius.

Kommentarer:

En umiddelbar læsning kan føre til følgende fortolkning:

Jeg-personen bor meget tæt på en vis Novius og skulle derfor have alle muligheder for tit at se, møde og være sammen med denne. Men i virkeligheden har fortælleren næsten aldrig en chance for at udnytte naboskabet. Novius kunne ligeså godt bo i Ægypten. Jeg-personen forestiller sig, at han oftere ville møde, se og være sammen med Novius, hvis de boede længere væk fra hinanden, og omvendt kunne personer, der ikke ønskede at træffe omtalte Novius, flytte ind i huset.

Men teksten kan også fortælle noget almen- (og evigt?) gyldigt for beboere i større ejendomme, som Martial her taler om: de ser jo sjældent hinanden.

For den moderne læser er det praktisk at vide, at beboelsesejendomme (*insulae*) i oldtidens Rom kunne være 6-7 etager høje og ligge meget tæt på hinanden.

Martials epigrammer er skrevet under Domitian (kejser 81-96 e.Kr.). På det tidspunkt omfattede det romerske imperium også bl.a. Ægypten.

IV. ARGILETUM - PÅ MARTIALS TID OG I VORE DAGE

Gaden *Argiletum* udgik på Martials tid fra *Forum Romanum* mellem senatsbygningen (*curia*) og *Basilica Aemilia*. Derefter passerede *Argiletum* et lille stykke af Cæsars forum (*Forum Caesaris / Forum Iulium*), der lå nord for gaden. Den fortsatte ind på *Forum Transitorium*, et 120 m langt og 45 m bredt torv, som Domitian, kejser 81 - 96, senest år 86 begyndte at anlægge mellem *Forum Augustum* og *Templum Pacis*. På dette forum anlagde Domitian et tempel for Minerva, og *Argiletum* blev ført syd om templet.

Omkring *Forum Transitorium* blev der opført en indhegningsmur, og en søjlerække blev sat umiddelbart foran denne mur og forbundet med denne med en arkitrav. I følge en senere tradition nedrev Domitian Janusbuen, som skal have stået lige ved indgangen til torvet, når man kom fra *Forum Romanum*. At buen stod ved *Argiletum*, fremgår af Livius' udtryk *Ianum ad infimum Argiletum* (*Ab urbe condita* 1,19,2). - Såvel Minervatemplet som *Forum Transitorium* blev først indviet af kejser Nerva i 97 e.Kr., hvorfor torvet også kaldes *Forum Nervae*.

Argiletum fortsatte ind i det tætbefolkede Subura-kvarter. Dér, hvor *Argiletum* endte i Subura, begyndte to andre gader, nemlig *Clivus Suburanus* (kvarterets hovedgade), ad hvilken man kunne gå op til *Porta Esquilina*, og *Vicus Patricius*, der førte til *Porta Viminalis*.

I oldtiden spekulerede bl.a. Marcus Terentius Varro og grammatikeren Servius på Argiletums etymologi. - I sit værk om det latinske sprog, *De lingua Latina*, skriver Varro:

Argiletum sunt, qui scripserunt ab Argo Larisaeo, quod is huc venerit ibique sit sepultus, alii ab argilla, quod ibi id genus terrae sit: Der er dem, der har skrevet, at 'Argiletum' kommer fra Argus fra Larisa, fordi han kom dertil og blev begravet dér; andre har skrevet, at ordet kommer fra 'argilla' (: ler), fordi det er den slags jord, der er dér (5,157).

Servius skriver i sin kommentar til Vergils *Æneiden*:

Sane Argiletum, quasi argilletum, multi volunt a pingui terra; alii a fabula. Nam Evander Argum quendam suscepit hospitio. Qui cum de eius cogitaret interitu, ut ipse regnaret, Evandro hoc non sentiente socii intellexerunt et Argum necarunt. Cui Evander et sepulchrum fecit et locum sacravit, non quod ille merebatur, sed hospitalitatis causa....Ergo Argiletum ab Argo illic sacrato et sepulto ... : Faktisk er der mange, der vil have, at Argiletum, ligesom 'argilletum' (: lergrav), har sit navn fra den fede jord; andre, at navnet stammer fra et sagn. For Evander modtog en person ved navn Argus som gæsteven i sit hus. Da denne overvejede at slå sin vært ihjel for selv at blive konge, opdagede Evander det ikke, men derimod hans fæller, og de dræbte Argus.

Evander gravede en grav til denne og gjorde stedet ukrænkeligt, ikke fordi Argus fortjente det, men på grund af gæstevenskabet. ... Argiletum har altså sit navn fra Argus, der blev foreviget og begravet dér (*Ad Aen.* 8,345).

Det vil sige, at begge forfattere nævner både folkeetymologien og den formodentlig korrekte etymologi, for navnet *Argiletum* stammer sandsynligvis fra det ler (*argilla*), der forekom i jorden på det sted, og som blev gravet op i forbindelse med anlægsarbejder ved gaden.

Argiletum var en vigtig forretningsgade, hvor der bl.a. lå boghandlere. Martial nævner i et par af sine epigrammer, at hans bøger kunne købes i eller tæt ved Argiletum.

1) "Køb mine bøger hos Secundus":

I det første af epigrammerne henvender digterjeget sig til den interesserede læser, som får at vide, hvor han kan anskaffe sig en udgave af Martials digte, som det er muligt at medtage overalt:

Qui tecum cupis esse meos ubicumque libellos
et comites longae quaeris habere viae,
hos eme, quos artat brevibus membrana tabellis.
Scrinia da magnis, me manus una capit.
Ne tamen ignores, ubi sim venalis, et erres
urbe vagus tota, me duce certus eris:
Libertum docti Lucensis quaere Secundum
limina post Pacis Palladiumque forum.

(Martialis Epigrammata 1,2)

Noter:

qui = tu, qui

qui, quae, quod *relat. pron.:* der, som
 tu *pers. pron.:* du
 cum *præp. m. abl.:* med
 cupio, cupire 4: ønsker, begærer
 sum, esse: er
 meus, mea, meum *poss. pron.:* min
 ubicumque *adv.:* overalt
 libellus, libelli m2: lille bog. *Libellus anvendes ofte om digtsamlinger.*
 comes, comitis m3: ledsager
 longus, longa, longum *adj. 1. - 2.:* lang
 quaero, quaerere 3: søger
 habeo, habere 2: har
 via, viae f1: vej, rejse
 hic, haec, hoc *demonstr. pron.:* denne, dette
 emo, emere 3: køber
 arto, artare 1: gør snævrere
 brevis, breve *adj. 3.:* kort, lille
 membrana, membranae f1: pergament
 tabella, tabellae f1: tavle, side
 scrinium, scrinii n3: skrin, bogkasse. *Scrinium er en cylinderformet beholder til bogruller af papyrus.*
 do, dare 1: giver
 magnus, magna, magnum *adj. 1. - 2.:* stor. *Adjektivet refererer hér enten til store bøger eller store forfattere.*
 ego *pers. pron.:* jeg
 manus, manus f4: hånd
 unus, una, unum *num.:* én
 capio, capere 3: holder, tager
 ne *konjunktion:* for at ikke (+ *konjunktiv*)
 tamen *adv.:* dog
 ignoro, ignorare 1: er uvidende (om)
 ubi *adv.:* hvor
 venalis, venale *adj. 3.:* (som er) til salg
 erro, errare 1: strejfer planløst omkring
 urbs, urbis f3: (stor)by. *Urbs anvendes normalt om Rom.*
 vagus, vaga, vagum *adj. 1. - 2.:* omstrefjende, omvandrende
 totus, tota, totum *adj. 1. - 2.:* hel
 me duce *absolut ablativ:* med mig som guide
 dux, ducis m3: fører, leder
 certus, certa, certum *adj. 1. - 2.:* sikker
 libertus, liberti m2: frigiven
 doctus, docta, doctum *adj. 1. - 2.:* lærd
 Lucensis, Lucensis m3: person fra Luca. *Lucensis bruges formodentlig hér som et cognomen.*
 Secundus, Secundi m2: Secundus. *Egentlig betydning: den anden; men hér et egennavn.*
 limen, liminis n3: dørtærskel
 post *præp. m. akk.:* bag(ved), efter
 pax, pacis f3: fred
 limina Pacis = templum Pacis: Fredstemplet. *Templum Pacis blev indviet 75 e.Kr. af Vespasian (kejser 69-79 e.Kr.): Over dette tempelkompleks opstod i 6. årh. en kirke for martyrerne, lægerne Kosmas og Damian (Santi Cosma e Damiano), idet man ombyggede en del af templet til kirke.- I Rom er mange kirker lagt dér, hvor der før lå templer.)*
 Palladius, Palladia, Palladium *adj. 1. - 2.:* palladisk, Pallas Athenas; Minervas. *Romerne identificerede Pallas Athena med den romerske gudinde Minerva.*
 forum, fori n2: torv
 Palladium forum = Forum Transitorium. *Dette "gennemgangstorv" blev påbegyndt af Domitian (kejser 81-96 e.Kr.) senest år 86 (digtets udgivelsesår) og indviet af kejser Nerva 97 e.Kr., hvorfor dette torv senere blev kaldt Forum Nervae. - Gaden Argiletum gik igennem dette forum.*

Oversættelse:

Du, som ønsker at have mine små bøger med dig overalt og som leder efter ledsagere på en lang rejse, køb dem, som pergamentet indsnævrer med små sider. Put de store bøger i en bogkasse, min bog kan du holde i hånden. For at du imidlertid ikke skal være uvidende om, hvor min bog er til salg, og for at du ikke skal gå planløst omkring i hele byen, skal jeg lede dig på vej: Led efter Secundus, der er frigivet af den lærde Lucensis, bag ved fredstemplet og Forum Transitorium.

Kommentarer:

Digteren henvender sig direkte til læseren (det implicitte tu: Qui tecum cupis (v.1)). Ganske som i dag havde man åbenbart bøger med på en tur eller en rejse, således at man kunne læse undervejs (v.1f).

I digtet refereres til libelli skrevet på sider af membrana, pergament (både for- og bagside blev udnyttet) i codex-form (v.3). Denne form fører frem til den moderne bogform. Før den tid og frem til 3.-4. årh. var bogrullen (volumen) af papyrus den dominerende (denne form nævner Martial også indirekte i v.4), men der blev allerede på Martials tid fremstillet bøger med pergamentsider som de bøger, Martial refererer til i dette digt.

Martial er den første, der omtaler codex-formen, selvom han ikke anvender ordet codex, cf. epigrammerne 186; 188; 190; 192 i samlingen Apophoreta (: Epigrammata 14), hvor han nævner udgaver af Vergil, Cicero, Livius og Ovid i denne bogform (membranis).

Codex-formen vandt ikke indpas på Martials tid, måske fordi pergament var dyrere end papyrus, men blev først populær fra 3.- 4. årh. i ikke-kristen litteratur. På det tidspunkt havde den allerede været længe i brug i kristen litteratur.

Når man læser Martials beskrivelse af bogen, kan man få den tanke, at der er tale om datidens paperback- eller rettere Taschenbuch-udgave.

Digteren oplyser, at den interesserede læser kan købe hans digtsamling hos Secundus (v.7), til hvem han kan have solgt sit manuskript. På den måde kunne han måske tjene (en smule?) penge på sin forfattervirksomhed, men han fik sandsynligvis ikke udbetalt royalty af bogsalget. Hvis boghandlere købte manuskripter, købte de formodentlig kun dem, der var skrevet af anerkendte forfattere, så vi må kunne tillade os at gå ud fra, at Martial var rimelig anerkendt (cf. fx. Epigr. 1,1; 6,60).

Boghandleren Secundus har sandsynligvis holdt til nær Torre dei Conti (se et kort over kejserfora).

(Metrum: elegisk distikon)

I et andet digt (1,117, se nedenfor) opfordrer han også læseren til at henvende sig til en boghandler, nemlig Atrectus, der har en bogstand ved Argiletum lige over for Caesaris forum (: Cæsars forum - eller tænker Martial også i det digt på Forum Palladium (= Forum Transitorium)? I andre epigrammer kalder han jo dette forums grundlægger, kejser Domitian, for Caesar, og i en indskrift kaldes det Caesareum forum (i: Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL), 6, 10097)).

2) "Afskedshilsen til en bog"

I det næste epigram henvender digterpersonen sig til sin bog, som er ivrig efter at slippe bort, flytte hjemmefra. - Digteren tiltaler bogen omtrent på samme måde, som en far kunne tale til sit (næsten) voksne barn:

Argiletanas mavis habitare tabernas,
cum tibi, parve liber, scrinia nostra vacent.
Nescis, heu, nescis dominae fastidia Romae.
Crede mihi, nimium Martia turba sapit.
Maiores nusquam rhonchi: Iuvenesque senesque
et pueri nasum rhinocerotis habent.
Audieris cum grande sophos, dum basia iactas,
ibis ab excusso missus in astra sago.
Sed tu, ne totiens domini patiare lituras
neve notet lusus tristis harundo tuos,
aetherias, lascive, cupis volitare per auras.
I, fuge; sed poteris tutior esse domi.

(Martialis Epigrammata 1,3)

Noter:

Argiletanus, Argiletana, Argiletanum *adj.* 1. - 2.: Argiletums

malo, malui, malle: jeg vil hellere, foretrækker

habito, habitare 1: bor

taberna, tabernae *fl*: forretning

cum *konjunktion*: skønt

tu *pers. pron.*: du

parvus, parva, parvum *adj.* 1. - 2.: lille

liber, libri *m2*: bog

scrinium, scrinii *n2*: bogkasse. *Scrinium* var en cylinderformet beholder til bogruller.

noster, nostra, nostrum *poss. pron.*: vor(es)

vaco, vacare 1: (hér:) er til rådighed for

nescio, nescire 4: kender ikke, véd ikke

domina, dominae *fl*: frue, herskerinde

fastidium, fastidii *n2*: kræsenhed, kritisk sans

credo, credere 3: tror

ego *pers. pron.*: jeg

nimium *adv.*: for meget

Martius, Martia, Martium *adj.* 1. - 2.: Mars', Mars-. Mars var den romerske krigsgud, men i følge sagnet også far til Romulus og Remus, Roms mytiske grundlæggere.

turba, turbae *fl*: menneskemængde

Martia turba = Romani

sapio, sapere 3: har (en god) smag

maior *adj. komp.* af: magnus

magnus, magna, magnum *adj.* 1. - 2.: stor

nusquam *adv.*: intet sted

rhonchus, rhonchi *m2*: spotsk smil, hån

iuvenis, iuvenis *m3*: ung mand

senex, senis *m3*: gammel mand

puer, pueri *m2*: dreng

nasus, nasi *m2*: næse. *Også hos os forbindes næsen forbindes med smag.*

rhinoceros, rhinocerotis *m3*: næsehorn

habeo, habere 2: har

audieris = audiveris af: audio
 audio, audivi, auditum, audire 4: hører
 cum *konjunktion*: når
 grandis, grande *adj.* 3: stor; storartet; betydningsfuld, højtidelig, ophøjet
 sophos *adv.*: bravo, hurra. *Fra græsk*: σοφός.
 dum *konjunktion*: medens, mens, samtidig med at
 basium, basii *n2*: kys
 iacto, iactare 1: kaster
 ibis, af: eo
 eo, ii, itum, ire 4: går
 ab *præp. m. abl.*: af, fra
 excutio, excussi, excussum, excutere 3: ryster
 mitto, misi, missum, mittere 3: sender
 in *præp. m. akk.*: ind i, ind til, op til
 astrum, atri *n2*: himmellegeme, stjerne
 sagum, sagi *n2*: kappe
 sed *konjunktion*: men
 ne *konjunktion*: for at ikke (+ *konjunktiv*)
 totiens *adv.*: så ofte
 dominus, domini *m2*: herre
 patiare = patiaris, af:
 patior, pati *dep.3*: tåler, udholder
 litura, liturae *f1*: ændring, korrektion
 neve *konjunktion*: eller (for at) ikke, og (for at) ikke
 noto, notare 1: anmærker; kritiserer
 lusus, lusus *m4*: (let) poesi. *Sammenlign med udtrykket 'epigrammatum lusus' hos Tacitus, Dialogus de oratoribus 10.4.*
 tristis, triste *adj.* 3: trist; alvorlig, streng
 harundo, harundinis *f3*: rør (: plante), pen
 tuus, tua, tuum *poss. pron.*: din
 aetherius, aetheria, aetherium *adj.* 1. - 2.: luftig
 lascivus, lasciva, lascivum *adj.* 1. - 2.: kåd, fræk
 cupio, cupere 3: ønsker
 volito, volitare 1: flyver
 per *præp. m. akk.*: gennem
 aura, aurae *f1*: vind, luft
 i af: eo, ire (se ovenfor)
 fugio, fugere 3: flygter
 possum, posse: kan
 sum, esse: er
 tutior, se tutus
 tutus, tuta, tutum *adj.* 1. - 2.: sikker
 domi *adv.* (: *lokativ. gen.* af domus): hjemme

Oversættelse:

Du foretrækker at leve i forretningerne i Argiletum, selv om der er plads i min bogkasse, min lille bog. Ak, du aner ingenting om det mægtige Roms kritiske sans. Tro mig, romerne har i meget høj grad en god smag. Ingen steder er der større hån. Unge, gamle og drenge har en næse som et næsehorn. Når du hører høje hurraråb, medens du uddeler kys til højre og venstre, vil du blive kastet højt op i luften fra en rystet kappe. For at du ikke så ofte skal udholde din herres forandringer, og for at den triste pen ikke skal kritisere den lette poesi, du indeholder, ønsker du ivrigt at flyve i de luftige lag, min kåde ven. Gå, stik af! Men du kunne være mere sikker hjemme.

Kommentarer:

Martial taler her til sin bog ligesom til et barn, der ønsker at forlade forældrene (v.1f). Han personificerer bogen (mavis habitare (v.1), som hellere vil være hos en boghandler (tabernas (v.1), men digteren finder den endnu ikke moden til at møde et kræsent publikum som det romerske (v.3-6). Den ufærdige bog vil blive kastet højt op i luften fra en rystet (militær)kappe, et udtryk for, at den vil blive spottet og udsat for skånselsløs kritik, når den egentlig tror, at den er blevet godt modtaget. Martial lader den optræde som en anden primadonna, der reagerer på bifaldsytringerne med at sende kys ud til de personer, der hylder den, men den vil blive klogere (v.7f). - Den efter digterens mening ufærdige bog ønsker ikke at blive udsat for flere korrektioner og mere indholdskritik fra ophavsmanden (v.9f), men vil hellere stå på egne ben (v.11). Digteren er sikker på, at den ikke er i stand til klare det (v.12).

Man kan måske også opfatte det sådan, at han som kunstner ikke er fuldt tilfreds med sit værk - det mangler en sidste finpudning.

Ideen til digtet havde Martial fra bl.a. Horats, Ep. 1,20 og Ovid, Trist. 1,1.

Tanken kommer også til udtryk på forskellig vis hos f.eks. Chaucer, Ronsard og Mozart.

(Metrum: elegisk distikon)

3) *“En luksusudgave af Martials epigrammer”*

I nedenstående epigram får adressaten Luperce - og alle læserne - at vide, hvor det er muligt at anskaffe sig en dyr udgave med Martials digte:

Occurris quotiens, Luperce, nobis,
“Vis mittam puerum” subinde dicis,
“cui tradas epigrammaton libellum,
lectum quem tibi protinus remittam?”
Non est, quod puerum, Luperce, vexes.
Longum est, si velit ad Pirum venire,
et scalis habito tribus, sed altis.
Quod quaeris, propius petas licebit.
Argi nempe soles subire Letum:
Contra Caesaris est forum taberna
scriptis postibus hinc et inde totis,
omnis ut cito perlegas poetas.
Illinc me pete! Nec roges Atrectum -
hoc nomen dominus gerit tabernae -
de primo dabit alterove nido
rasum pumice purpuraque cultum
denarís tibi quinque Martialem.
“Tanti non es” ais? Sapis, Luperce.

(Martialis Epigrammata 1,117)

Noter:

occurro, occurrere 3: møder (+ dat.)

quotiens adv. / konjunktion: hver gang (når)

Lupercus, Luperci m2: Lupercus. *Formodentlig et opdigtet navn.*

nobis = mihi

volo, velle: ønsker, vil

mitto, mittere 3: sender

vis (ut) mittam: er du indforstået med, at jeg sender

puer, pueri m2: dreng; slave(dreng)

subinde adv.: straks efter

dico, dicere 3: siger

qui, quae, quod relat. pron.: der, som

trado, tradere 3: afleverer, overdrager, overrækker

epigrammaton er (*græsk*) gen. plur. af:

epigramma, epigrammatis n3: epigram, kort digt

libellus, libelli m2: lille bog

lego, legi, lectum, legere 3: læser

tu pers. pron.: du

protinus adv.: umiddelbart efter

remitto, remittere 3: sender tilbage

non est quod: der er ingen grund til at (+ konjunktiv)

vexo, vexare 1: piner, plager

longus, longa, longum adj. 1. - 2.: lang

ad Pirum: ved pæretræet. *Ad Pirum var en lokalitet / gade på Quirinalhøjen, hvor Martial boede.*

venio, venire 4: kommer

scalae, scalarum fl plur.: trappe; etage

habito, habitare 1: bor

tres, tria num.: tre

altus, alta, altum adj. 1. - 2.: høj

quod (v.8) = id quod

(is, ea, id demonstr. / pers. pron.: han, hun, den, det)

quaero, quaerere 3: søger, ønsker

propius adv. komparativ af:

prope adv.: nær, tæt (på)

peto, petere 3: søger efter, henter

licet, licere upers. 2: det er muligt; det er tilladt

licebit (ut) petas: du kan hente

Argi Letum = Argiletum, Argileti n2: Argiletum. *Martial har opdelt ordet, enten af metriske grunde (: tmesis) eller på grund af folkeetymologien.*

nempe adv.: ikke sandt

soleo, solere 2: plejer

subeo, subire 4: går hen til

contra præp. m. akk.: lige over for

Caesar, Caesaris m3: C. Julius Caesar (100-44 f.Kr.) eller måske Domitian, kejser 81-96 e.Kr.

forum, fori n2: torv

Caesaris forum = Forum Iulium: Cæsars forum. *Det kan ikke med sikkerhed afgøres, om Martial tænker på Forum Iulium eller Forum Palladium, det torv, som var anlagt af kejser Domitian i forbindelse med opførelsen af Minervatemplet (cf. 1,2).*

taberna, tabernae fl: forretning

scribo, scripsi, scriptum, scribere 3: skriver

postis, postis m3: dørstolpe. *Dørstolperne blev tilsyneladende anvendt som plakatstander i reklameøjemed.*

hinc et inde adv.: fra forskellige sider, på den ene og den anden side

totus, tota, totum adj. 1. - 2.: hel

omnis akk. plur. = omnes af:

omnis, omne adj. 3: al

ut konjunktion: (for / så) at (+ konjunktiv)

cito adv.: hurtigt

perlego, perlegere 3: gennemgår, gennemlæser
 poeta, poetae m1: digter
 illinc adv.: derfra
 ego pers. pron.: jeg
 rogo, rogare 1: spørger, beder om
 nec roges: der er ingen grund til, at du spørger; du behøver såmænd ikke engang at spørge
 Atrectus, Atrecti m2: Atrectus. *I sagens natur må det have været boghandlerens rigtige navn.*
 hic, haec, hoc demonstr. pron: denne, dette
 nomen, nominis n3: navn
 dominus, domini m2: ejer, herre
 gero, gerere 3: fører; har
 de præp. m. abl.: fra
 primus, prima, primum num. / adj. 1. - 2.: den første
 do, dare 1: giver
 alter, altera, alterum pron. / adj. 1. - 2.: anden
 nidus, nidi m2: rede; (hér:) (bog)hylde
 rado, rasi, rasum, radere 3: barberer; pudser, renser, skraber
 pumex, pumicis m3: pimpsten
 purpura (membrana) fl: purpurfarvet skind
 colo, colui, cultum, colere 3: dyrker; ifører; plejer
 denariis = denariis af:
 denarius, denarii m2: denar. *En denarius var en romersk sølvmønt.*
 quinque num.: fem
 Martialem = libellum Martialis
 tanti non es: du er ikke så meget værd
 sapio, sapere 3: er klog

Oversættelse:

Lupercus, hver gang du møder mig, siger du straks: "Skal jeg sende min slave, som du kan give din lille epigramudgave; du får den igen, så snart jeg har læst den?"

Der er ingen grund til, at du piner din slave. Der er langt, hvis han skulle gå til "Ved pæretræet". Og jeg bor på tredje sal - det er jo højt oppe.

Hvad du leder efter, kan du hente tættere på. Du plejer jo at gå hen til Argiletum, ikke sandt? Lige over for Cæsars forum er der en forretning, hvor dørstolperne er fuldstændig overmalede, så du hurtigt kan finde alle digterne. Led efter min bog dér! Du behøver såmænd ikke engang at spørge Atrectus - det er butiksindehaverens navn. Fra den første eller anden hylde vil han give dig en udgave renset med pimpsten og indbundet i purpurfarvet skind til fem denarer.

"Så meget er du ikke værd", siger du? Du er klog, Lupercus.

Kommentarer:

Martial henvender sig hér til Lupercus (sandsynligvis et pseudonym). Digteren er træt af, at Lupercus ikke køber hans nyudgivelser, men i stedet foretrækker at låne dem af digteren selv (v.1-4). Han synes ikke, at der er nogen grund til at jage slaven hen til hans bopæl, som man ovenikøbet først kommer til efter at have bestegit tre høje trapper (: tredje sal?) i en *insula* på en nærmere angivet lokalitet *ad Pirum*, der lå på Quirinalhøjen (v.5-7). Digteren fortæller adressaten, at denne selv kan købe bogen i en luksusudgave hos en navngiven boghandler i forretningsgaden Argiletum lige ved Cæsars forum (Forum Iulium) eller måske Forum Palladium (cf. 1,2) (v.8-17).

Som digter var Martial åbenbart ikke uvant med, at venner og bekendte ville spare penge, samtidig med at de fik mulighed for at læse den nyeste litteratur.

Normalt har romerske forfattere ikke kendt til copy-right, men måske har Martial ved at nævne - og forevige - en boghandler været i stand til at tjene en lille sum penge enten i form af et éngangsbeløb eller en procentdel af forhandlerens indtjening (sammenlign med 1,2 "*Køb mine bøger hos Secundus!*").

Digteren kalder selv sin bog med epigrammer *libellus* (: lille bog) (v.3). - Man kan forestille sig, at han har udgivet sine digte løbende i små udgaver.

Der forekommer tre stednavne i dette digt. Først nævnes i v.6 *ad Pirum*, som må angive den lokalitet eller gade på Quirinalhøjen, hvor Martial boede til leje i en *insula* på tredje etage (v.7: *scalis habito tribus, sed altis*), altså ikke i en af de dårligste lejligheder øverst oppe. - Helt præcis véd man ikke, hvor *ad Pirum* lå, men *At mea Vipsanas spectant cenacula laurus* (: Medens jeg fra min etage kan se over på laurbærtræerne ved Campus Agrippae) (1,108,3) peger på, at han boede på et sted på Quirinalhøjen, hvorfra han havde udsigt over Campus Martius. Senere, omkring 94, kom han i besiddelse af et lille hus i Rom (cf. 9,97: *parvaque in urbe domus* (v.8)).

Dernæst omtales *Argiletum* (v.9). Den metriske deling af navnet (: *tmesis*) skyldes måske Martials ukendskab til ordets korrekte etymologi (eller har han villet lege med det dobbelttydige? Eller har adressaten troet, at navnet skulle tydes som *Argi letum*? (cf. ovenfor)).

Endelig finder man i v.10 Cæsars forum (*Caesaris ... forum*), som Cæsar påbegyndte nord for det oprindelige forum i 54 f.Kr.; det blev indviet i 46 f.Kr. Hvis der da ikke er tale om det torv, *Forum Palladium* eller *Forum Transitorium*, som var opstået mellem *Forum Augustum* og *Templum Pacis*, og hvorpå kejser Domitian begyndte anlæggelse af et Minervatempel. - Den samtidige læser fik hermed en præcis beskrivelse af forretningens placering, mens den moderne læser ikke nøjagtigt kan afgøre, hvor Atrectus' bogstand lå.

Teksten viser, at romerske boghandlere reklamerede for deres varer (v.11f: *scriptis postibus ... perlegas poetas*). Man kan forestille sig, at kunderne på opslag har kunnet finde navnene på alle de forfattere, som var repræsenteret hos boghandleren. Måske har der også været korte uddrag af deres værker - det kunne vendingen *omnis ... perlegas poetas* tyde på.

Bøgerne var placerede på redelignende reoler (*nido* v.15). Og der fandtes tilsyneladende luksusudgaver til højere priser (v.16f). - I omtalen af den anbefalede luksusudgave personificerer digteren i øvrigt denne: den bliver barberet, iført purpurfarvet tøj (: skind) og kaldt *Martialis* (v.16f).

Martial lader *Lupercus* sige, at Martial ikke er så meget værd (*Tanti non es* (v.18)). Martials kommentar *Sapis, Luperce* (ibid.) skal forstås sådan, at han *i spøg* giver *Lupercus* ret (cf. Cicero, *De oratore* 2,286: *Saepe etiam facete concedas adversario id ipsum, quod tibi ille detrahit* (: Ofte skal man spøgefuldt indrømme sin modstander selve det, som han fratager en selv)).

(Metrum: hendekasyllaber (ellevestavelser)).

I ovenstående epigrammer har Martial fokuseret på sin bogproduktion og salget af sine bøger. Og som det fremgår, fandtes der i hvert tilfælde boghandlere i *Argiletum*.

4) “Den kvindelige barber”

Det følgende digt viser, at der også har været andre forretninger og “serviceudbydere” i gaden, f.eks. skomagere, barberer, producenter (og sælgere) af lædervarer og lige ved indgangen til Subura kunne man sågar møde en kvindelig barber:

Tonstrix Suburae faucibus sedet primis,
cruenta pendent qua flagella tortorum
Argique Letum multus obsidet sutor.
Sed ista tonstrix, Ammiane, non tondet,
non tondet, inquam. Quid igitur facit? Radit.

(Martialis Epigrammata 2,17)

Noter:

tonstrix, tonstrixis *f3*: kvindelig barber; (hér formodentlig:) prostitueret

Subura, Suburae *f1*: Subura. *Subura var et tæt befolket kvarter i region IV, mellem Quirinal, Viminal, Cispius og Esquilin. Kvarterets hovedgade, Clivus Suburanus, gik fra Argiletum mellem Oppius og Cispius til Porta Esquilina.*

fauces, faucium *f3 pl.*: (snæver) indgang

sedeo, sedere *2*: sidder

primus, prima, primum *adj. 1. - 2.*: først

cruentus, cruenta, cruentum *adj. 1. - 2.*: blodig, blodbestænkt; grusom

pendeo, pendere *2*: hænger

qua *adv.*: dér hvor

flagellum, flagelli *n2*: pisk

tortor, tortoris *m3*: bøddel

Argique Letum = et Argiletum, Argiletumque. *Delingen af ordet Argiletum skyldes måske ukendskab til ordets sande etymologi (fra argilla: ler), men også metrikken har spillet en rolle - den metriske (fejlagtige) deling af ord kaldes tmesis.*

obsideo, obsidere *2*: behersker, besætter, blokerer, lur på

sutor, sutoris *m3*: skomager, skoflikker; fuser

sed *konjunktion*: men

iste, ista, istud *demonstr. pron.*: den dér, det dér

Ammianus, Ammiani *m2*: Ammianus. *Opdigtet navn.*

tondeo, tondere *2*: klipper

inquam, inquit *verb. defect.*: siger

quis/qui, quae, quid/quod *interrog. pron.*: hvem, hvad

igitur *adv.*: altså, så

rado, radere *3*: skærer; flår; rager

Oversættelse:

En kvindelig barber sidder lige ved indgangen til Subura, dér hvor bødlernes blodige piske hænger, og hvor mange skoflikkere behersker Argiletum.

Men hende dér, den kvindelige barber, hun klipper ikke, Ammianus, kan jeg fortælle dig. Hvad laver hun så? Hun flår folk.

Kommentarer:

Der er tydeligt andre grunde til at nævne gaden Argiletum end dem, der blev anført i forbindelse med epigrammerne 1,2, 1,3 og 1,117.

Ordvalget i digtet er sådan, at læseren sikkert ikke ville føle sig helt tryk ved at bevæge sig ind i Subura-kvarteret:

I v.2. omtales bødlernes (*tortorum*) blodige piske (*cruenta ... flagella*). Det kan betyde, at der blev fremstillet piske blev i denne gade (andre former for læderarbejde foregik også i Argiletum, cf. *sutor*). Men hvorfor så *cruenta*? Adjektivet *cruentus* kan også betyde 'grusom' eller 'som koster blod', dvs. man kunne tolke udtrykket *cruenta flagella* på den måde, at piskene fremkalder blod, når de kommer i brug. - En anden mulighed kunne være, at de allerede blodige piske var ophængt på stolper til skræk og advarsel (cf Izaak, *Martial Épigrammes* Tome 1, p.247, note 7*).

I v.3 nævnes, at skomagerne (eller forskellige former for fuskere) lurer på og behersker gaden, således at man kan få indtrykket, at det er vanskeligt at slippe helskindet igennem - man bestyrkes i sin opfattelse, når man møder verbet *radere* i v.5.

Den kvindelige barber (*tonstrix*), der omtales to gange (v.1 og v.3), er formodentlig en prostitueret, cf *sedet* i v.1 og betoningen i v.4f af, at hun ikke barberer (*non tondet, / non tondet, inquam*).

(Metrum: hinkeiambe)

Man kan se resterne af den antikke gade fra begyndelsen ved *curia* og *Basilica Aemilia* på *Forum Romanum* hen til *Via dei Fori Imperiali*, hvorfra man kan se, at de igangværende udgravninger ved *Forum Romanum* og *Cæsars forum* har frilagt mere af gaden.

På den anden side af *Via dei Fori Imperiali* ses gadens forløb, men ikke brolægning, syd for Minervatemplets uformelige podium på den synlige del af *Forum Transitorium (Forum Nervæ)*. - Templet var indtil 1606 godt bevaret. I det år lod pave Paulus V templet nedrive for at skaffe byggematerialer til et springvand, *Acqua Paula*, på *Gianicolo*. Tilbage af templet er kun podiet og to søjler med et stykke af indhegningsmuren ud mod *Via Cavour*. Der er tale om de såkaldte *colonacce*, på hvis attika man kan se et relief med Minerva og nedenunder en frise med arbejdende kvinder.

Hvis man går om bag ved kejserfora (forbi *Torre dei Conti*), kan man ved at gå ad de smalle gader *Via della Madonna dei Monti* og *Via Leonina* få en fornemmelse af Argiletum og dens forløb i Subura. - *Via Leonina* ender ved *Piazza della Suburra* (!), der ligger omtrent på det sted, hvor tidligere såvel *Vicus Patricius* (= den nuværende *Via Urbana*) som *Clivus Suburanus* (= den nuværende *Via in Selci*) begyndte.

V. PATRONER OG KLIENTER

1) "En klients klager"

I flere af sine digte, herunder nedenstående, behandler Martial livet som klient og forholdet mellem klienten og *patronus*. Og læsningen af disse digte viser tydeligt, at klienttilværelsen ofte var alt andet end misundelsesværdig:

Quod novus et nuper factus tibi praestat amicus,
hoc praestare iubes me, Fabiane, tibi:
Horridus ut primo semper te mane salutem
per mediumque trahat me tua sella lutum,
lassus ut in thermas decima vel serius hora

te sequar Agrippae, cum laver ipse Titi.
Hoc per triginta merui, Fabiane, Decembres,
ut sim tiro tuae semper amicitiae?
Hoc merui, Fabiane, toga tritaque meaque,
ut nondum credas me meruisse rudem?

(Martialis *Epigrammata* 3,36)

Noter:

quod = id, quod

(is, ea, id *demonstrativt* / *pers. pron.*: han, hun, den, det)

qui, quae, quod *relat. pron.*: der, som

novus, nova, novum *adj. 1. - 2.*: ny

nuper *adv.*: for nylig, for kort tid siden

fiō, factus sum, fieri 3: bliver, gøres (til)

tu *pers. pron.*: du

praesto, praestare 1: gør, udfører, yder

amicus, amici *m2*: ven

hic, haec, hoc *demonstr. pron.*: denne, dette

iubeo, iubere 2: befaler

ego *pers. pron.*: jeg

Fabianus, Fabiani *m2*: Fabianus. *Opdigtet navn.*

horridus, horrida, horridum *adj. 1. - 2.*: gysende, rystende af kulde

ut *konjunktion*: at

primus, prima, primum *num. / adj. 1. - 2.*: først

semper *adv.*: altid

mane *n indecl.*: morgen

primo mane: ved daggry

saluto, salutare 1: hilser (på); (om klienter:) aflægger morgenvisit, bringer morgenhilsen

per *præp. m. akk.*: gennem

medius, media, medium *adj. 1. - 2.*: midterst, i midten, midt på

traho, trahere 3: trækker

tuus, tua, tuum *poss. pron.*: din

sella, sellae *f1*: stol, bærestol

lutum, luti *n2*: dynd, snavs

lassus, lassa, lassum *adj. 1. - 2.*: mat, slap, træt

thermae, thermarum *f1 plur.*: (offentlig) badeanstalt

decimus, decima, decimum *num. / adj. 1. - 2.*: tiende

vel *konjunktion*: eller

serius *adv. komp.*: senere

hora, horae *f1*: time

sequor, secutus sum, sequi *dep. 3*: følger

Agrippa, Agrippae *m1*: Agrippa. Marcus Vipsanius Agrippa (63-12 f.Kr.), der var kejser Augustus' ven, feltherre, kollega og senere svigersøn, anlagde Roms første offentlige badeanstalt, Thermae Agrippae, på Campus Martius (: Marsmarken) i årene 25-19 f.Kr.

cum *konjunktion*: skønt

lavo, lavare 1: vasker

ipse, ipsa, ipsum *demonstr. pron.*: selv

Titus, Titi *m2*: Titus. Titus, kejser 79-81 e.Kr., indviede i år 80 e.Kr. en badeanstalt, Thermae Titi, i en del af kejser Neros palads, Domus Aurea.

triginta *num. indecl.*: tredive

mereo, merui, meritum, merere 2: fortjener, er værdig til

December, Decembris *m3*: december

sum, esse: er

tiro, tironis *m3*: rekrut; begynder, uerfaren, uøvet

amicitia, amicitiae *f1*: venskab

toga, togae *f1*: toga. *Togaen var overbeklædning for fri romerske borgere.*
tero, trivi, tritum, terere *3*: slider
meus, mea, meum *poss. pron.:* min
nondum *adv.:* endnu ikke
credo, credere *3*: tror, antager, mener
rudis, rudis *f3*: fægtestok, træsværd

Oversættelse:

Fabianus, du befaler, at jeg skal yde dig det, som en ny klient, du lige har fået, yder dig.

Det betyder, at jeg altid skal bringe min morgenhilsen ved daggry, at din bærestol trækker mig midt igennem gadesnavset, og at jeg skal følge dig til Agrippas thermer i den tiende time eller senere endnu, skønt jeg selv bader i Titus' thermer.

Her jeg fortjent det efter tredive december måneder, at jeg altid skal være aspirant til dit venskab?

Togaen er slidt, en toga, som jeg i øvrigt selv har anskaffet mig. Har jeg alligevel fortjent, at du mener, at jeg endnu ikke er værdig til et træsværd, Fabianus?

Kommentarer:

Jeg-personen henvender sig til *Fabianus* (v.2 og 9). Af ordene *amicus* (v.1) og *amicitia(e)* (v.8) kunne man få det indtryk, at der er tale om et ligeværdigt venskabsforhold, men andre ord viser, at der er tale om en *cliens*, der henvender sig til sin *patronus*: *praesto* (v.1f), *iubeo* (v.2), *ut primo semper te mane salutem* (v.3), *per mediumque trahat me tua sella lutum* (v.4), *in thermas ... te sequar* (v.5f), *tiro tuae ... amicitiae* (v.8) og *rudem* (v.10). - Klienten, jeg-personen, klager over, at han stadig skal udføre de samme klientpligter, som han har udført i tredive år, at Fabianus endnu ikke mener, at han kan slippe for i alt fald de mest ubehagelige sider af klientlivet, såsom at møde hos patronen ved daggry (: den såkaldte *salutatio* (v.3) og at ledsage patronen til fods overalt i Rom (v.4), selv til badeanstalten sent på dagen, skønt klienten, in casu jeg-personen, bruger en anden badeanstalt.

Ved læsning af epigrammet må man få det indtryk, at der med tiden skete visse lempelser i patron-klient-forholdet, at en klient kunne avancere til ikke mere at være *tiro amicitiae*. Og disse lempelser havde jeg-personen forventet af sin patron.

Togaen skal i denne sammenhæng pege på det forhold, at en patron gav sine klienter togaer, formodentlig med visse mellemrum. Men jeg-personen har selv anskaffet sig en toga (*toga ... meaque* v.9; betoningen af *mea* kunne pege på denne tolkning), men den er nu slidt (*toga tritaque* v.9), hvilket kunne tyde på, at Fabianus er en nærig patron.

Udtryk som *praesto* (v.1f), *iubeo* (v.2), *mereo* (7-9) og *tiro* (v.8), der også bruges i det militære sprog, hænger meget godt sammen med jeg-personens opfattelse af sig selv som værende i en andens sold, ligesom en *gladiator*, der er underlagt en fægtræner, *lanista*, i en gladiatorskole, *ludus gladiatorius*. Og ligesom en gladiator, der har tjent sin *lanista* godt, ønsker jeg-personen nu at blive fritaget for tjeneste, hvilket for en gladiator symbolsk skete ved, at han modtog et træsværd, *rudis* (v.10).

2) "Dårlig behandling af en trofast klient og ven"

En klient skulle møde op hos sin patron tidligt (*hora prima*) om morgenen (: den såkaldte *salutatio*, se fx 3,36,3 (*primo...mane*)). Det er ikke vanskeligt at forestille sig, at klienten har følt, at det var et nødvendigt onde. Det kunne måske så gå an, hvis klienten blev modtaget af sin patron i husets *atrium*, men klienten, der meget tidligt havde begivet sig på vej gennem Roms gader, kunne risikere, at patronen ikke var hjemme eller i det mindste ikke var interesseret i at tage imod klienten. Det er sådan en situation, Martial beskriver i følgende digt:

Mane domi nisi te volui meruique videre,
sint mihi, Paule, tuae longius Esquiliae.
Sed Tiburtinae sum proximus accola pilae,
qua videt anticum rustica Flora Iovem.
Alta Suburani vincenda est semita clivi
et numquam sicco sordida saxa gradu,
vixque datur longas mulorum rumpere mandras
quaeque trahi multo marmora fune vides.
Illud adhuc gravius, quod te post mille labores,
Paule, negat lasso ianitor esse domi.
Exitus hic operis vani togulaeque madentis:
Vix tanti Paulum mane videre fuit.
Semper inhumanos habet officiosus amicos?
Rex, nisi dormieris, non potes esse meus.

(Martialis *Epigrammata* 5,22)

Noter:

mane *adv.*: om morgenen

domi *adv.*: hjemme

nisi *konjunktion*: hvis ikke

tu *pers. pron.*: du

volo, volui, velle: vil

mereo, merui, meritum, merere 2: fortjener

-que *efterhængt konjunktion*: og

video, videre 2: ser

sum, fui, esse: er

ego *pers. pron.*: jeg

Paulus, Pauli m2: Paulus. *Opdigtet navn på en af Martials patroni.*

longe *adv.*: langt

Esquiliae, Esquiliarum fl pl.= mons Esquilinus: Esquilinerhøjen

Tiburtinus, Tiburtina, Tiburtinum *adj.* 1. - 2.: tiburtinsk

proximus, proxima, proximum *adj. superl.*: nærmest

pila, pilae fl: søjle

Tiburtina pila : den tiburtinske søjle?

qua *adv.*: hvor

anticus, antica, anticum *adj.* 1. - 2.: gammel

rusticus, rustica, rusticum *adj.* 1. - 2.: landlig, land-

Flora, Florae fl: Flora. *Flora var gudinde for blomster og blomstring, forårs gudinde, hvis helligdom, som Martial personificerer ved at kalde den rustica Flora, lå på Quirinalhøjen. Hun havde også et tempel ved Circus Maximus.*

Iupiter, Iovis m3: Jupiter. *Jupiter var romernes øverste gud.*

anticus Iupiter = Capitolium vetus. *Dette tempel for Jupiter lå på Quirinalhøjen.*

altus, alta, altum *adj.* 1. - 2.: høj
 Suburanus, Suburana, Suburanum *adj.* 1. - 2.: Suburas, Subura-, vedr. Subura-kvarteret i Rom
 vinco, vincere 3: besejrer, overvinder
 semita, semitae *f1*: smal gangsti, snæver vej
 clivus, clivi *m2*: skrånende gade
 Suburanus clivus = Clivus Suburanus. *Clivus Suburanus var Subura-kvarterets hovedgade. Den gik fra Argiletums endepunkt i Subura til Porta Esquilina.*
 et *konjunktion*: og
 numquam *adv.*: aldrig
 siccus, sicca, siccum *adj.* 1. - 2.: tør
 sordidus, sordida, sordidum *adj.* 1. - 2.: beskidt, snavset
 saxum, saxi *n2*: klippe, stor sten
 gradus, gradus *m4*: skridt, trin
 vix *adv.*: næppe
 do, dare 1: giver
 mulus, muli *m2*: muldyr
 rumpo, rumpere 3: bryder igennem
 mandra, mandrae *f1*: sammenkobling
 mandra mulorum: muldyrspand
 qui, quae, quod *relat. pron.*: der, som
 traho, trahere 3: trækker
 multus, multa, multum *adj.* 1. - 2.: megen, meget
 marmor, marmoris *n3*: marmor; *pl.*: marmorblokke
 funis, funis *m3*: reb, tov
 ille, illa, illud *demonstr. pron.*: den, det
 adhuc *adv.*: endnu
 gravis, grave *adj.* 3: (hér:) drøj, hård, slem
 quod *konjunktion*: fordi
 post *præp. m. akk.*: efter
 mille *num.*: tusind
 labor, laboris *m3*: anstrengelse
 nego, negare 1: nægter
 lassus, lassa, lassum *adj.* 1. - 2.: træt
 ianitor, ianitoris *m3*: dørvogter, portner
 exitus, exitus *m4*: resultat, udgang
 hic, haec, hoc *demonstr. pron.*: denne
 opus, operis *n3*: arbejde; anstrengelse, bestræbelse
 vanus, vana, vanum *adj.* 1. - 2.: forgæves
 togula, togulae *f1*: (lille) toga
 madens, madentis *adj.* 3: dryppende
 tanti est: det er umagen værd
 semper *adv.*: altid
 inhumanus, inhumana, inhumanum *adj.* 1. - 2.: umenneskelig
 habeo, habere 2: har
 officiosus, officiosa, officiosum *adj.* 1. - 2.: pligtopfyldende
 amicus, amici *m2*: ven
 rex, regis *m3*: konge; (hér:) = patronus (patronus vs clientes)
 dormieris = dormiveris *af*:
 dormio, dormivi, dormitum, dormire 4: sover
 possum, posse : kan
 meus, mea, meum *poss. pron.*: min

Oversættelse:

Hvis ikke jeg har haft lyst til og fortjent at se dig om morgenen, Paulus, så måtte din Esquilinerhøj gerne for mig ligge længere væk. Men jeg bor meget tæt på den tiburtinske søjle, hvor den landlige Floras helligdom kigger over på det gamle Jupitertempel.

Jeg er nødt til at overvinde Clivus Suburanus, der er smal, stejl og snavset, og jeg har næppe mulighed for at bryde igennem muldyrspandene og marmorblokkene, som man ser blive trukket ved hjælp af mange tove. - Og hvad der er endnu værre, Paulus, det er, at jeg, træt efter de tusinde anstrengelser, får at vide af dørvogteren, at du ikke er hjemme. Dette er resultatet af de forgæves anstrengelser og den sveddryppende toga: det var næppe umagen værd at se Paulus om morgenen.

Har den tjenesteopfyldende klient altid umenneskelige venner? Hvis du ikke sover i din seng, kan du ikke være min patron.

Kommentarer:

Jeg-personen har selv ønsket (*volui* v.1) som *amicus* at besøge sin patron *Paulus*, og så har han fortjent (*merui*, *ibid.*) at blive modtaget ved sit morgenbesøg (*salutatio*). Hvis det ikke havde været tilfældet, kunne Esquinerhøjen, hvor Paulus har sin bopæl, godt ligge så langt væk, at jeg-personen end ikke ville overveje at tage på morgenbesøg (v.2).

Herefter får læseren at vide, hvor Martial bor: meget tæt på den tiburtinske søjle, som man ikke ved nærmere om, og lige ved Floras helligdom og Capitolium vetus (v.3f), dvs. omtrent dér, hvor i dag Via del Quirinale krydser Via Quattro Fontane (i retning af Piazza Barberini).

Derpå får læseren et indtryk af de genvordigheder, man skulle udstå, hvis man skulle færdes ad Clivus Suburanus, Subura-kvarterets hovedgade: Gaden var smal, stejl og snavset, og der var livlig trafik af muldyrtrukne vogne med byggematerialer (som det var tilladt at fragte i Rom i dagtimerne) (v.4-8). Så selv om turen ikke var særlig lang, var den fyldt med problemer, hvis man skal tro Martial (cf. v.9: *post mille labores*)! Og der var et problem mere, det værste (v.9): Han, der var træt (*lasso* v.10) og våd af sved (*togulaeque madentis* v.11), blev ikke modtaget, for Paulus' *ianitor* (: dørvogter) kunne meddele, at hans *dominus* ikke var hjemme (v.10). - Måske var Paulus selv som klient på besøg hos sin *patronus*, eller også sov han endnu eller ønskede blot ikke at modtage sin klient. - Den dårlige behandling har Martial fået nok af. Sådant en patron fortjener ikke en trofast klient og ven som Martial (v.12ff).

(Metrum: elegisk distikon)

VI CARPE DIEM-TEMAET I MARTIALS EPIGRAMMER

Martial, der i flere af sine epigrammer behandler (sider af) klienternes forpligtelser, der bl.a. bestod i, at de skulle møde op hos deres patron ved daggry (: den såkaldte *salutatio*), ledsage patronen til rets- og politiske møder samt til den badeanstalt, patronen brugte, har i nogle epigrammer beskrevet, hvordan man burde leve livet, hvis man havde mulighed for selv at bestemme:

1) "Lev i dag!"

O mihi post nullos, Iuli, memorande sodales,
 si quid longa fides canaque iura valent,
bis iam paene tibi consul tricensimus instat,
 et numerat paucos vix tua vita dies.

Non bene distuleris videas quae posse negari,
 et solum hoc ducas, quod fuit, esse tuum.
 Exspectant curaeque catenatique labores,
 gaudia non remanent, sed fugitiva volant.
 Haec utraque manu complexuque assere toto.
 Saepe fluunt imo sic quoque lapsa sinu.
 Non est, crede mihi, sapientis dicere "Vivam".
 Sera nimis vita est crastina. Vive hodie!

(Martialis *Epigrammata* 1,15)

Noter:

ego *pers. pron.*: jeg

post *præp. m. akk.*: efter

nullus, nulla, nullum *indef. pron.*: ingen, intet

Iulius, Iulii *m2*: Julius. *Der er formodentlig tale om L.Iulius Martialis, en god ven af digteren.*

memorandus, memoranda, memorandum *adj. 1. - 2.*: værd at omtale

sodalis, sodalis *m3*: kammerat

si *konjunktion*: hvis

quis/qui, quae/qua, quid/quod *indef. pron.*: nogen, noget

longus, longa, longum *adj. 1. - 2.*: lang

fides, fidei *f5*: trofasthed, loyalitet

canus, cana, canum *adj. 1. - 2.*: gammel

-que *efterhængt konjunktion*: og

ius, iuris *n3*: ret, retlighed

valeo, valere *2*: har betydning, gælder

bis *adv.*: to gange

iam *adv.*: allerede

paene *adv.*: næsten

tu *per. pron.*: du

consul, consulis *m3*: konsul. *Konsulen var den øverste embedsmand. Embedsmændene blev valgt for ét år ad gangen.*

tricensimus, tricensima, tricensimum *num. / adj.1. - 2.*: den tredivte

insto, instare *1*: nærmer mig, forestår, truer

et *konjunktion*: og (dog)

numero, numerare *1*: tæller

pauci, paucae, pauca *adj. 1.-2. plur.*: (kun) få

vix *adv.*: knap, med nød og næppe, næppe

tuus, tua, tuum *poss. pron.*: din

vita, vitae *f1*: liv

dies, diei *m5*: dag

bene *adv.*: godt

differo, distuli, dilatatum, differre *3*: opsætter, udsætter

video, videre *2*: ser

quae = ea quae

(is, ea, id *demonstr. pron.*: den, det)

qui, quae, quod *relat. pron.*: der, som

possum, posse: kan

nego, negare *1*: nægter

solum *adv.*: blot, kun

hic, haec, hoc *demonstr. pron.*: denne, dette

duco, ducere *3*: (hér:) betragter som

sum, fui, esse: er

exspecto, exspectare *1*: venter

cura, curae *f1*: bekymring

catenatus, catenata, catenatum *adj. 1. - 2.*: sammenkædet; i tilslutning dertil, uafbrudt

labor, laboris *m3*: anstrengelse
 gaudium, gaudii *n2*: glæde
 remaneo, remanere *2*: forbliver
 fugitivus, fugitiva, fugitivum *adj. 1. - 2.*: flygtende
 volo, volare *1*: flyver (bort)
 uterque, utraque, utrumque *indef. pron.*: enhver af to, begge
 manus, manus *f4*: hånd
 complexus, complexus *m4*: favntag
 assero, asserere *3*: gør krav på, griber fat
 totus, tota, totum *adj. 1. - 2.*: hel
 fluo, fluere *3*: flyder
 imus, ima, imum *adj. 1. - 2.*: nederst
 sic *adv.*: således; under sådanne omstændigheder
 quoque *adv.*: også
 labor, lapsus sum, labi *dep. 3*: glider ud, undslipper
 sinus, sinus *m4*: favn, skød
 credo, credere *3*: tror
 sapiens, sapientis *m3*: klog, vis mand
 dico, dicere *3*: siger
 vivo, vivere *3*: lever
 serus, sera, serum *adj. 1. - 2.*: sen
 nimis *adv.*: alt for
 crastinus, crastina, crastinum *adj. 1. - 2.*: (som hører til) i morgen, morgendagens
 hodie *adv.*: i dag

Oversættelse:

Åh, min kære Julius, du som jeg må nævne som min bedste ven, hvis lang tids trofasthed og gamle rettigheder har nogen betydning, nu skal den tresindstyvende consul i dit liv snart indsættes, og dog tæller dit liv ikke mange dage.

Du skal ikke udsætte det, som du ser kan nægtes dig, og du skal kun betragte det som dit eget, som allerede har været det. Der venter bekymringer og en lang række anstrengelser; glæderne bliver ikke ved, men flygter derimod og flyver bort. Grib disse med begge dine hænder og hold dem i din favn - selv under de omstændigheder glider de ofte ud af din favn og flyder væk.

Tro mig, det passer sig ikke for den vise mand at sige: "Jeg vil leve". - Det er altfor sent at leve i morgen. Lev i dag!

Kommentarer:

I dette epigram henvender Martial sig til en Julius, som efter al sandsynlighed er vennen Julius Martialis, den samme, som han henvender sig til i flere epigrammer, bl.a. 5,20, 9,97 og 10,47. - Formodentlig havde de kendt hinanden siden Martials ankomst til Rom. I 10,103 skriver Martial, at han har været i Rom 34 år, og i 12,34f skriver han, at Julius og han har været venner i 34 år: *Triginta mihi quattuorque messes / tecum, si memini, fuere, Iuli* (: Jeg havde 34 år sammen med dig, hvis jeg husker rigtigt, kære Julius). Første udgave af 10. bog er fra 95, anden udgave fra 98, mens 12. bog er fra 101 eller 102. - Peter Howell anser det for sandsynligt, at Julius Martialis var 10-15 år ældre end digteren (Howell p.141). Der findes ingen beviser for, at de skulle være i familie.

Vers 1 baserer sig på Ovid, *Tristia* 1,5,1: *O mihi post ullos numquam memorande sodales.*

Vennen vil snart komme til at opleve den tresindstyvende consul (v.3), dvs. han fylder 60 år, men hans liv tæller i realiteten kun få dage (v.4), for hans livsførelse har ikke været den rigtige. Kun det, han har overstået, må han betragte som sit eget. Hverken livet eller glæderne varer evigt, tværtimod vil der komme bekymringer og problemer. - Derfor skal Julius ikke vente med at leve rigtigt, han skal begynde at leve med det samme.

Temaet *carpe diem* (: lev livet i dag) tager Martial også op i f.eks. 5,20 og 10,47. Man kan finde det flere steder i den græsk-romerske litteratur, bl.a. *Horats, Carm.1,11*.

(Metrum: elegisk distikon)

2) "Drømmen om et bedre liv"

I flere af Martials digte kan læseren få en idé om livet som klient i samtidens Rom, fx i 3,36.

Også i nedenstående tekst kan man læse om de trængsler, en klient måtte udstå. Digtet er stilet til vennen Julius Martialis:

Si tecum mihi, care Martialis,
securis liceat frui diebus,
si disponere tempus otiosum
et verae pariter vacare vitae,
nec nos atria nec domos potentum
nec litis tetricas forumque triste
nossemus nec imagines superbas;
sed gestatio, fabulae, libelli,
Campus, porticus, umbra, Virgo, thermae,
haec essent loca semper, hi labores.
Nunc vivit necuter sibi, bonosque
soles effugere atque abire sentit,
qui nobis pereunt et imputantur.
Quisquam, vivere cum sciat, moratur?

(Martialis *Epigrammata* 5,20)

Noter:

Si mihi liceat : Hvis det skulle være muligt for mig

tu *pers. pron.*: du

cum *præp. m. abl.*: med

carus, cara, carum *adj. 1. - 2.*: kær

Martialis, Martialis *m3*: Martialis. *Der er tale om Martials ven Julius Martialis, som også er adressat i 1,15 og 10,47 samt 9,97.*

securus, securus, securum *adj. 1. - 2.*: ubekymret

fruo, frui *dep.3* : nyder (+ *ablativ*)

dies, diei *m/f 5*: dag

si *konjunktion*: hvis

dispono, disponere *3*: inddeler, indretter, disponerer over

tempus, temporis *n3*: tid

otiosus, otiosa, otiosum *adj. 1. - 2.*: fri

verus, vera, verum *adj. 1. - 2.*: sand, virkelig

pariter *adv.*: sammen

vaco, vacare 1: nyder (+ *dativ*)
 vita, vitae f1: liv
 nec ... nec *konjunktioner*: hverken ... eller
 nos *pers. pron.*: vi
 atrium, atrii n2: atrium, forhal. I *atriet hilste klienterne på deres patronus ved den daglige morgenhilsen, salutatio.*
 domus, domus f4 (i *akk. pl.* dog *domos* efter 2.dekl.): hus
 potens, potentis m3: rigmand
 litis er *akk. pl.* = lites af:
 lis, litis f3: retssag
 tetricus, tetrica, tetricum *adj. 1. - 2.*: kedelig
 forum, fori n2: torv, (hér:) Forum Romanum
 nossemus = novissemus, af:
 nosco, novi, notum, noscere 3: lærer at kende
 imago, imaginis f3: billede, portrætbuste; dødsmaske
 superbus, superba, superbum *adj. 1. - 2.*: hoven, overlegen, hovmodig
 sed *konjunktion*: men
 gestatio, gestationis f3: ridning, idræt, transport i bærestol; spadseretur
 fabula, fabulae f1: samtale; skuespil
 libellus, libelli m2: lille bog, digtsamling
 campus, campi m2: mark, slette; åben plads i byen, (hér *formodentlig*:) = Campus Martius: Marsmarken
 porticus, porticus f4: søjlegang, hal
 umbra, umbrae f1: skygge
 virgo, virginis f3: jomfru, ung pige; (hér:) = Aqua Virgo. *Aqua Virgo var en vandleddning anlagt af Marcus Vipsanius Agrippa. Den førte vand til Roms første offentlige varmbadeanstalt, Thermae Agrippae.*
 thermae, thermarum f1 *plur.*: (offentlig) varmbadeanstalt
 hic, haec, hoc *demonstr. pron.*: denne, dette
 sum, esse : er
 locus, loci m2: sted - i *plur. loca* (n2) om (geografiske) steder
 loca = “de passende steder”, “de rette steder”
 semper *adv.*: altid
 labor, laboris m3: arbejde; anstrengelse
 labores = “den rette form for beskæftigelse”
 nunc *adv.*: nu
 vivo, vivere 3: lever, lever livet, nyder livet
 necuter (nec + uter): ingen af os to
 se *refleks. pron.*: sig
 bonus, bona, bonum *adj. 1. - 2.*: god
 sol, solis m3: sol; dag
 effugio, effugere 3: forsvinder, flygter
 atque *konjunktion*: og
 abeo, abire 4: går bort, går væk
 sentio, sentire 4: føler, mærker; forstår, indser
 qui, quae, quod *relat. pron.*: som, der
 pereo, perire 4: bliver borte, forsvinder, går tabt; går til spilde
 imputo, imputare 1: (hér:) skriver på regningen
 quisquam, quidquam/quicquam *indef. pron.*: nogen som helst, nogen overhovedet
 cum *konjunktion*: da, eftersom
 moror, morari *dep. 1.*: tøve; forhale, forhindre, sinke
 scio, scire 4: véd

NB: Oversættelsen af *loca* (v. 10) “de rette steder” har jeg fundet hos Leif Aage Rasmussen, *Scripta manent*, Gjellerup & Gad, København 1991, p.17, og min oversættelse af *labores* (ibid.) er inspireret af Leif Aage Rasmussens “det rette arbejde” (op.cit. p.17).

Oversættelse:

Hvis jeg havde mulighed for at nyde ubekymrede dage sammen med dig, kære Julius, hvis vi kunne disponere frit over tiden og sammen nyde det virkelige liv, ville vi ikke kende til de riges forhaller eller huse, ej heller til kedelige retssager og det triste Forum eller hovne portrætbuster. Derimod ville en spadseretur, samtaler, skuespil, bøger, Marsmarken, en søjlehal, skygge, Aqua Virgo og badeanstalten være de rette steder at opholde sig og den rigtige form for beskæftigelse.

Nu lever ingen af os for vores egen skyld, og vi føler, at at de gode dage forsvinder og går bort. De går tabt for os, og de skrives på vores regning. Kan en person, der indser dette, tøve med at leve rigtigt?

Kommentarer:

I ovennævnte epigram tager Martial et emne op, som tidligere er blevet behandlet af bl.a. *Epikur*, *Horats* og *Seneca*, og som han også selv behandler i andre digte, bl.a. 1,15 og 10,47, nemlig, at man skal leve livet, medens man har det, cf. *carpe diem!* i Horats' *Carmina* 1,11.

Martial lader jeg-personen tale ud fra sit eget personlige kendskab til tilværelsen som klient,

en tilværelse, som formodentlig stadig var aktuel for Martial, da han skrev denne samling epigrammer i 89 e.Kr. - En klient måtte for at opnå en vis levestandard aflægge sin/-e *patronus* / *patroni* et morgenbesøg, den såkaldte *salutatio*, hvor modtagelsen skete i atriet, husets centrale (for)hal (v.5). Ud over dette besøg, som ofte indebar lange spadsereture tidligt om morgenen (cf. Martial 3,36 og 5,22), skulle klienterne ledsage patronen på dennes gang til dagens gøremål, fx til møde i *curia* (: senatsbygningen) (v.6) og/eller til en retssag, som patronen var involveret i (ibid.).

Dette liv er ikke tiltalende. Jeg-personen foretrækker at kunne leve livet, som han vil, med de gøremål, der er behagelige, på de steder, hvor det er rart at være (v.8-10). I digtet konstaterer jeg-personen, at han ikke lever livet, som han burde, men at han derimod kan se, hvordan tiden bare går (v.11-13)! Og han slutter af med at stille spørgsmålet, om man vil tøve med at vælge det rigtige liv, hvis man nu ved, hvordan det er (v.14).

Julius Martialis, som er hans gode ven (han nævnes i flere digte), må ligesom jeg-personen (= Martial) indse, at livet skal leves på en anden måde. - Det gælder for dem begge, at de nu skal vælge at leve for deres egen skyld (cf. v.11 og 14!).

Eller måske skal henvendelsen til Julius Martialis tolkes som en henvendelse til en socialt højerestående person, en af Martials *patroni*, som skal læse epigrammet som en bøn, en person, der vil være i stand til at hjælpe Martial med at nå frem til *vera vita* (cf. 10,47) og det ønskede *otium*.

P. Howell formoder, at Julius Martialis var 10 - til 15 år ældre end digteren (p.141). Mht. Julius' sociale status skriver Howell med udgangspunkt i 5,20: "*From lines 5-7 it appears, that, although Iulius must have been considerably better off than M., he too fulfilled the duties of a client*" (p.142).

Eckart Schäfer nævner i sin artikel *Martials machbares Lebensglück (Epigr. 5,20 und 10,47)* nogle forskellige forskeres og sin egen opfattelse af Julius Martialis' sociale status. Schäfer skriver i sin indledning bl.a.:

"(1) *Martials Glück ist in 5,20 nicht als Utopie gemeint, denn ein wohlhabender Freund - und das ist Iulius Martialis - kann dazu verhelfen.*

(2) *Gemäß der sozialen Abhängigkeit seines Glücks stellt sich Martial in 5,20 das ideale Leben als dauernde, mit seinem Gönner genossene mondäne Muße in der Weltstadt Rom vor.*

(3) *Wie 5,20 ist auch 10,47, obwohl Martial hier nicht über die eigenen Verhältnisse leben will, im grunde eine Bitte an den Freund, sein Glück materiell zu ermöglichen ...* (p.74). - Som det fremgår af citaterne mener Schäfer, at Julius Martialis var digterens velhavende ven, en velynder, der kunne muliggøre, at drømmene om et bedre liv kunne realiseres.

Senere (ibid. p. 76) skriver Schäfer: *“Nach allem scheint Iulius Martialis der beste Freund unseres Dichters und wohlhabender als dieser gewesen zu sein.”* Og videre efter en sammenligning af de to mænds velstand: *“Nicht nur wegen dieses Reichtums, der immer noch als maßvoll gegolten haben mag, sondern auch wegen seines hohen Alters wird Iulius kaum wie ein Klient gelebt haben. Was hätte er sich noch erhoffen können? ...”* (p.77).

I sin analyse af 5,20 lægger Schäfer vægt på *liceat* (v.2), der er *præsens konjunktiv* = *potentialis*. Netop brugen af denne *modus* viser ifg Schäfer, at Martial anser sin drøm om et bedre liv for realisabel (ibid. p. 76).

Ud over analysen af dette epigram henviser Schäfer til andre epigrammer (bl.a. 3,5; 4,64; 6,1; 7,17) for at slå fast, at Julius Martialis ikke kun var digterens gode ven, men også en person, der havde økonomiske midler til at hjælpe vennen.

Howells og Schäfers synspunkter om Julius Martialis' sociale status kan måske forenes, hvis man kan acceptere følgende løsningsforslag:

Af 2,18 og (måske) 5,22 fremgår det, at Martial havde *patroni*, der selv var *clientes*. Det kunne også have været tilfældet med Julius. Læseren vil så formodentlig mene, at Martial burde have bebrejdet vennen dette, således som han gør det med Maximus i 2,18 (og formodentlig Paulus i 5,22). Fra andre epigrammer véd vi dog, at Martial ikke ville kritisere en anden person - og naturligvis slet ikke en god, gammel ven - med det rigtige navns nævnelse. Men Martials mening om *patroni*, der selv var *clientes*, kunne Julius læse i andre epigrammer ...

Der er i øvrigt ikke noget, der tyder på, at Julius Martialis har forsøgt at imødekomme Martials “ansøgning” om økonomisk bistand, hvis det er det, der er meningen med 5,20!

(Metrum: hendekasyllaber (ellevestavelser))

3) “*Det lykkelige liv*”

Vitam quae faciant beatiorem,
iucundissime Martialis, haec sunt:
Res non parta labore, sed relictā;
non ingratus ager, focus perennis;
lis numquam, toga rara, mens quieta;
vires ingenuae, salubre corpus;
prudens simplicitas, pares amici;
convictus facilis, sine arte mensa;
nox non ebria, sed soluta curis;
non tristis torus et tamen pudicus;

somnus, qui faciat breves tenebras.
Quod sis, esse velis nihilque malis.
Summum nec metuas diem nec optes.

(Martialis *Epigrammata* 10,47)

Noter:

vita, vitae *f1*: liv
qui, quae, quod *relat. pron.*: der, som
facio, facere *3*: gør
beatus, beata, beatum *adj. 1. - 2.*: lykkelig
iucundus, iucunda, iucundum *adj. 1. - 2.*: behagelig, elskværdig, kær
Martialis, Martialis *m3*: Martialis. *Der er tale om Julius Martialis, digterens gode ven, cf. 1,15; 5,20; 9,97.*
hic, haec, hoc *demonstr. pron.*: denne, dette
sum, esse: er
res, rei *f5*: formue
pario, peperit, partum, parere *3*: føder, skaber; erhverver
labor, laboris *m3*: anstrengelse, arbejde, besvær, strabads
sed *konjunktion*: men
relinquo, reliqui, relictum, relinquere *3*: efterlader, overlader; "lader gå i arv"
ingratus, ingrata, ingratum *adj. 1. - 2.*: ubehagelig, uvenlig; utaknemmelig
ager, agri *m2*: grundstykke, jord, mark
focus, foci *m2*: ildsted, arne; hus, familie
perennis, perenne *adj. 3.*: varende hele året, helårig; bestandig
lis, litis *f3*: strid; proces, retssag
numquam *adv.*: aldrig
toga, togae *f1*: toga. *Togaen var en overklædning, som blev båret af fri mænd. Hos Martial nævnes toga ofte som klientens klædedragt.*
rarus, rara, rarum *adj. 1. - 2.*: sjælden, sjældent forekommende
mens, mentis *f3*: sind, sjæl
quietus, quieta, quietum *adj. 1. - 2.*: rolig
vis, (*akk.*) vim, (*abl.*) vi, (*plur.*) vires, virium *f3*: kraft, styrke
ingenuus, ingenua, ingenuum *adj. 1. - 2.*: naturlig; anstændig, ædel, som hører til en fri borger
saluber, salubris, salubre *adj. 3.*: sund
corpus, corporis *n3*: krop
prudens, prudentis *adj. 3.*: klog
simplicitas, simplicitatis *f3*: enkelhed, åbenhed, oprigtighed, ærlighed
par, paris *adj. 3.*: lig, lignende, jævnbyrdig
amicus, amici *m2*: ven
convictus, convictus *m4*: selskabelighed
facilis, facile *adj. 3.*: let, bekvem, let og ubesværet, "uformel"
sine *præp. m. abl.*: uden
ars, artis *f3*: kunst, regel
mensa, mensae *f1*: bord, mad, måltid
nox, noctis *f3*: nat
ebrius, ebria, ebrium *adj. 1. - 2.*: beruset, fuld
solutus, soluta, solutum *adj. 1. - 2.*: løst (fra), fri (for)
cura, curae *f1*: bekymring, sorg
tristis, triste *adj. 3.*: bedrøvet, trist, ulykkelig
torus, tori *m2*: leje, seng, ægteseng
tamen *adv.*: dog
pudicus, pudica, pudicum *adj. 1. - 2.*: anstændig, ærbar
somnus, somni *m2*: søvn; drøm
brevis, breve *adj. 3.*: kort
tenebrae, tenebrarum *f1*: mørke, nat
volo, velle: vil

nihil *indef. pron.*: intet
-que *efterhængt konjunktion*: og
malo, malle: foretrækker, vil hellere
summus, summa, summum *adj. superl.*: højest, øverst; sidst
nec ... nec *konjunktioner*: hverken ... eller
metuo, metuere 3: frygter
dies, diei *m5*: dag
opto, optare 1: ønsker

Oversættelse:

De ting, min kæreste Martialis, som gør livet lykkeligere, er følgende:
En formue, man ikke har erhvervet ved hårdt arbejde, men derimod ved arv.
Jord, som giver udbytte; et ildsted, som altid er tændt.
Aldrig en retssag, kun en sjælden brug af togaen, et roligt sind.
Kræfter, som passer sig for en fribåren, en sund krop.
En forstandig brug af åbenhed, jævnbyrdige venner.
En let og ubesværet selskabelighed, enkle måltider.
Nætter, hvor man ikke drikker for meget, men som dog er uden bekymringer.
Et sengeleje, som ikke er trist, men som dog er anstændigt.
En søvn, som gør nattemørket kort.
At man vil være, hvad man er, og at man ikke foretrækker noget mere.
At man hverken frygter eller længes efter den sidste dag.

Kommentarer:

“*Vitam...beatiorum*” (v.1) er temaet i dette epigram, hvor Martial henvender sig til sin ven Julius Martialis (*iucundissime Martialis* v.2), og dermed kommer digteren ind på et emne, som han allerede har berørt i bl.a. 5,20, som også er stilet til vennen. - Placeringen af adjektivet *beatus*' komparativform, der sammen med *Vitam* indrammer verset, skal vise, at digteren ikke var tilfreds med det liv, han måtte føre.

I de følgende vers får Julius Martialis og dermed læserne at vide, hvad der efter digterens mening er essentielt for et lykkeligt liv:

En arvet formue (v.3): Martial udtrykker dels egne, dels den romerske overklasses idealer, når han siger, at en formue ikke skal erhverves ved hårdt fysisk og anden form for anstrengende arbejde. En arvet formue *kunne* muliggøre en livsførelse, hvor begreber som *otium* og *carpe diem* var i højsædet, hvorimod et liv, der var baseret på *labor*, ikke ville give den nødvendige frihed til en sådan livsførelse. - Mange fra netop ridderklassen, dvs. Martials klasse, var i tidens løb blevet velhavende ved bl.a. udliciteret skatteopkrævning, handel, bank- og ågervirksomhed. Og i kejsertiden blev mange romere også rige ved angivervirksomhed. Disse former for indtjening har formodentlig været omfattet af Martials *labore*.

Ikke uproduktiv jord (v.4): Martial mener en landejendom, der giver et udbytte, der svarer til det investerede arbejde. - Martial havde fået en lille landejendom (cf. 9,97,7: *rus mihi dulce sub urbe est*), så det var naturligt at ønske, at det arbejde, han lod sine slaver udføre på ejendommen, gav et udbytte, som muliggjorde, at hans nødvendige livsbehov blev opfyldt, og at han kunne leve uafhængigt. - I dette og i flere følgende vers er den epikuræiske tankegang meget fremtrædende. Et ildsted, som altid er tændt (ibid.): At ildstedet var tændt, var et symbol på hjemmets, familiens og livets opretholdelse. Og dette symbol gjaldt lige fra den

enkelte person til staten. Et led i den statslige kult var, at ilden, overvåget af vestalinderne, altid skulle være tændt i Vestas tempel på Forum.

Aldrig en retssag og kun en sjælden brug af togaen (v.5). Som klient måtte Martial møde op hos sin *patronus* tidligt om morgenen ved den såkaldte *salutatio* iklædt en toga, og en anden af klientpligterne var at deltage i patronens følge, bl.a. når han deltog i en retssag. Disse pligter kunne lægge beslag på en hel dag (cf. 3,36). - Martial kunne godt undvære disse aktiviteter (se også 5,20). Digterens ønske er *hér* et liv i henhold til Epikurs λάθε βιώσας (: lev skjult eller tilbagetrukket). - At "leve skjult" var ikke altid et mål for Martial, cf. bl.a. 1,1 og 6,60.

Et roligt sind (ibid.): En rolig sindstilstand var næppe mulig, hvis man ikke selv kunne bestemme over sin dag, men derimod skulle opfylde sine klientforpligtelser. Udtrykket *mens quieta* kunne være Martials gengivelse af τῆς ψυχῆς ἀταραξίας (: sjælens urokelighed, cf. Epikur, *Brev til Menoikeus* 128).

En sund og naturlig krop (v.6): Martial havde lyst til at leve som en fribåren mand uden at skulle arbejde med kroppen eller træne den som soldat eller gladiator. - Måske følte han, at klientpligterne krævede en fysik, som passede sig bedre for soldater eller gladiatorer, cf. 3,36, bl.a. *tiro* i v.8.

Sammenhængen mellem *mens quieta* (v.5) og *salubre corpus* (v.6) er epikuræisk (cf. Epikur, *Brev til Menoikeus* 128). Det samme findes udtrykt hos stoikeren Seneca (*Epistula* 10,4: *roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis*: Forlang en god forstand, en sund sjæl og endvidere en sund krop) og hos digteren Juvenal (*Satura* 10,356: *orandum est, ut sit mens sana in corpore sano!*: Man skal bede om, at man har en sund sjæl i en sund krop).

En forstandig brug af åbenhed (ærlighed, oprigtighed, v.7): I omgangen med andre skal man være åben og ærlig, uden svig, men ikke naiv. Man skal heller ikke være for åben og for oprigtig på de forkerte steder og tidspunkter. Foranstillingen af adjektivet *prudens* betoner Martials udsagn.

Jævnbyrdige venner (ibid.): De venner, man omgås, skal være ligesindede og jævnbyrdige. Dette betones også ved adjektivets placering. - Venskabet blev fremhævet som noget væsentligt af Epikur, cf. Κύρια δόξαι (: "Afgørende læresætninger") 27.

En let og ubesværet selskabelighed (v.8): Netop ligesindede og jævnbyrdige, dvs. rigtige venner gør samvær, fælles måltider og selskabelighed let og ubesværet. - Forholdet mellem en patron og hans klient kaldes også undertiden *amicitia*, cf. 3,36: *amicus* v.1 og *amicitiae* v.8, men det er ikke denne form for *amicitia*, Martial tænker på *hér*.

Enkle måltider (ibid.): Måltider skal i følge Epikur (*Brev til Menoikeus* 130f) blot opfylde de naturlige behov. - De måltider, som Martial i egenskab af klient deltog i hos sine velyndere var formodentlig ikke *mensae sine arte*, tværtimod. Og et måltid som det, der beskrives i 2,37, ville ikke falde ind under Epikurs opfattelse af det nødvendige måltid.

Nætter, hvor man ikke drikker for meget (v.9): Natten skal ikke tilbringes med, at man drikker sig fuld. En *nox ebria* er heller ikke i overensstemmelse med epikuræisk tankegang. - Mådeholden nydelse af vin var måske ikke kendetegnende for de mennesker, Martial stødte på og måtte omgås i sin dagligdag (cf. bl.a. 1,11 og 1,26). Hos Horats finder man en opfordring til en behersket omgang med vin (cf. bl.a. *Carmina* 1,7; 1,9; 1,11; 1,18. Netop i 1,11,8 bruger Horats udtrykket *carpe diem*, som er et nøglebegreb i dette epigram, i 1,15 og 5,20).

En nat fri for bekymringer (ibid.): Bekymringer (*curae*) var der formentlig nok af. Man slipper ikke for dem ved at drikke sig fra sans og samling om aftenen og natten, de udskydes blot, hvis man forsøger at drikke sig fra dem. - Men et ønskeliv, som Martial har beskrevet, et liv i *otium* var en forudsætning for en *nox soluta curis*.

Et sengeleje, som ikke er trist, men dog anstændigt (v.10): Hvis man oversætter *torus* med ægteseng og samtidig tolker dette vers på den måde, at man kun skal have et sexliv, hvis man er gift, er der formodentlig tale om en overfortolkning eller rettere fejlfortolkning. Meningen er nok snarere, at sex skal dyrkes inden for nogle "rimelige grænser" bestemt af love og konventioner, cf. Epikur, *Sententiae Vaticanae* 51. - Ligesom ved indtagelsen af mad og drikke er der behov for mådehold, "den gyldne middelvej", cf. Horats, *Carmina* 2,10,5f: "*Auream quisque mediocritatem / diligit ...*": Den, der vælger den gyldne middelvej, ...

Søvnen skal gøre nattemørket kort (v.11): I vers 9 nævnte Martial, at natten skulle være fri for problemer, hvilket skulle muliggøre en ordentlig søvn. Klientens (moraliske) pligt til at deltage i *salutatio*, der fandt ved daggry (cf. 4,8,1), forhindrede denne i at sove, til det blev lyst. Og der kunne også være andre grunde til, at det var umuligt at sove uden forstyrrelser (cf. 9,68). - Også ønsket om søvn, der ikke forstyrres af bekymringer, findes i epikuræisk sammenhæng: Epikur, *Brev til Menoikeus* 135 og Horats, *Epistulae* 1,10,18.

Man skal ønske at være den, man er, og ikke ønske sig mere (v.12): Hvis man lever i overensstemmelse med naturen, *vivere secundum naturam* eller "*Vivere naturae ... convenienter*" (Horats, *Epistulae* 1,10,12), dvs. følger Epikurs anvisninger, vil man ikke ønske sig en anden tilværelse. Derimod vil man tænke: "Bedre kan man ikke have det" eller "Jeg foretrækker ikke et andet liv". - At have mulighed for at tænke sådan var formodentlig/givetvis kun beskåret en meget lille del af den romerske befolkning. Hovedparten af befolkningen måtte snarere have tanke for dagen og vejen.

Man skal hverken frygte eller ønske den sidste dag (v.13): Ens liv skal være sådan, at man lever det, medens man har det (*carpe diem*), at man ikke skal være bange for at dø (på grund af overtro, frygten for gudernes straf), og at man ikke skal frygte at leve med så store smerter, at man ønsker at dø. - Et centralt epikuræisk synspunkt afslutter Martials epigram, cf. bl.a. Epikur, *Brev til Menoikeus* 124-126.

Epikurs lære, måske formidlet af Epikurs egne skrifter, men i hvert tilfælde af Horats' *Carmina*, gennemsyrrer ovenstående epigram. "Nøgleord" som *otium* i stedet for *cura*, *labor* og *negotium*, mådeholden nydelse af mad, vin og sex, *amicitia* og uafhængighed passer godt ind i epikuræisk tankegang. Men denne lære har Martial formået at indpasse direkte i sine tanker om det lykkelige liv og dermed i en kritik af sine livsvilkår. - Måske var han ikke ligefrem ulykkelig, men han kunne sagtens forestille sig et *vita beatior*.

(Metrum: hendekasyllaber (ellevestavelsesvers))

VII LOVPRISNING AF KEJSEREN

I mange af sine epigrammer har Martial omtalt den regerende kejser meget positivt. I *Liber spectaculorum* 1 og 2 lovpriste digteren (implicit) de to første flaviske kejsere, Vespasian (69-79), der påbegyndte anlæggelsen af *Amphi-*

theatrum Caesareum (Flavium), og Titus (79-81), under hvem amfiteatret blev indviet (se ovenfor).

1) "Oprydning i Roms forretningsgader"

Det følgende digt er skrevet under kejser Domitian (81-96 e.Kr.). - Martial beskæftiger sig i digtet med en tiltrængt oprydning i det romerske gadebillede. Forretningsinderhavere havde inddraget dele af gaderne til udstilling af deres varer, hvorfor kejser Domitian fandt det nødvendigt med en grundig oprydning:

Abstulerat totam temerarius institor urbem
inque suo nullum limine limen erat.
Iussisti tenues, Germanice, crescere vicos,
et modo quae fuerat semita, facta via est.
Nulla catenatis pila est praecincta lagonis
nec praetor medio cogitur ire luto,
stringitur in densa nec caeca novacula turba
occupat aut totas nigra popina vias.
Tonsor, copo, cocus, lanus sua limina servant.
Nunc Roma est, nuper magna taberna fuit.

(Martialis *Epigrammata* 7,61)

Noter:

aufero, abstuli, ablatum, auferre 3: berøver, borttager

totus, tota, totum *adj.* 1. - 2.: hel

temerarius, temeraria, temerarium *adj.* 1. - 2.: emsig; ubetænksom

institor, institoris *m3*: butiksindehaver, handlende

urbs, urbis *f3*: (stor)by. *Ordet bruges normalt om Rom.*

in *præp. m. akk. / abl.*: i

-que *suffiks*: og

suus, sua, suum *poss. pron.*: sin, sit

limen, liminis *n3*: dørtærskel; dør; hus

iubeo, iussi, iussum, iubere 2: befaler

tenuis, tenue *adj.* 3.: smal, snæver

Germanicus, Germanici *m2*: Germanicus. *Germanicus bruges hér som tilnavn til kejser Domitian, som forbød salgsboder på gadearealet ved et dekret i år 92 e.Kr.. Dette tilnavn havde Domitian taget i år 83 efter sejren over det germanske folk, Chatti, som levede i et område, der i dag ligger i Hessen i Tyskland.*

cresco, crescere 3: vokser

vicus, vici *m2*: gade

modo *adv.*: for nylig

qui, quae, quod *relat. pron.*: der, som

semita, semitae *f1*: smal gangsti

fiō, factus sum, fieri 3: gøres til, bliver

catenatus, catenata, catenatum *adj.* 1. - 2.: bundet med en lænke, lænket

pila, pilae *f1*: pille, søjle

praecinctus, praecincta, praecinctum *adj.* 1. - 2.: behængt, omgivet

lagona, lagonae *f1*: dunk, flaske

praetor, praetoris *m3*: prætor. *Prætoeren var en romersk embedsmand, der bl.a. tog sig af retsvæsenet.*

medius, media, medium *adj.* 1. - 2.: midt i, midter-

cogo, cogere 3: tvinger

eo, ire 4: går

lutum, luti *n2*: dynd, snavs
 stringo, stringere *3*: griber, trækker
 densus, densa, densum *adj. 1. - 2.*: tæt
 caecus, caeca, caecum *adj. 1. - 2.*: hemmelig, skjult; som rammer i blinde
 novacula, novaculae *fl*: (skarp) kniv
 turba, turbae *fl*: menneskemængde
 niger, nigra, nigrum *adj. 1. - 2.*: mørk, sort
 popina, popinae *fl*: simpelt spisested, knejpe
 tonsor, tonsoris *m3*: barber
 copo, coponis *m3*: krovært
 cocus, coci *m2*: kok. *Ordet dækker måske såvel indehaveren af en popina eller et thermopolium, et spisested, hvor man kunne købe varm mad som bager.*
 lanus, lanii *m2*: slagter
 servo, servare *1*: overholder, bevarer
 nuper *adv.*: for kort tid siden
 taberna, tabernae *fl*: butik, forretning

Oversættelse:

Emsige butiksindehavere havde taget hele byen i deres besiddelse, og dér, hvor der i deres forretninger skulle være dørtærskler, var der ingen dørtærskler.

Du, Germanicus, befalede, at gaderne skulle vokse, og det, som for nylig havde været en smal gangsti, blev gjort til en gade. Der hænger ingen flasker på søjlerne, og prætoren tvinges ikke til at vade midt i gadesnavset. I den tætte folkemængde trækkes ingen skarpe knive, som kan ramme tilfældigt, og skumle knejper fylder ikke mere gaderne.

Barberer, kroværter, kokken, bageren og slagteren bliver i deres butik, og Rom, der for kort tid siden var én stor butik, er atter blevet til Rom.

Kommentarer:

Martial har sikkert tænkt på de romerske forretningsgader i almindelighed, da han skrev ovenstående epigram. I hvert tilfælde har han haft et formål med at skrive digtet: som i så mange andre tilfælde vil han også her prise kejseren, hér *Domitian*, som med sit dekret fra 92 i følge digteren sørgede for at bringe ordnede forhold i Roms gader.

De små handlende, slagtere, bagere, kroværter m.fl., som udøvede livsnødvendige, men ikke særlig velanskrevne erhverv, cf. Cicero, *De officiis* 150f, havde åbenbart udvidet deres forretninger i så voldsom en grad (v.1f), at det var vanskeligt at færdes på anstændig vis i byens forretningsgader (v.5-8). Men kejseren forstod at dæmme op for den uheldige udvikling - han udstedte en befaling, gaderne udvidede sig (v.3f), som om det var en gud, der stod bag (cf. formuleringen i v.3: *Iussisti tenues, Germanice, crescere vicos* med kejserens navn placeret i midten!), og byen, der havde været udleveret til de - af overklassen - uglesete småhandlendes forgodtbefindende, blev nu igen den gode gamle by (v.10). - Det, at kejser Domitian laver oprydning i Roms forretningsgader, kan betragtes som en del af helheden, *pars pro toto*: Intet er for småt til at have kejserens interesse - som en rigtig landsfader er han opmærksom på befolkningens ve og vel på alle niveauer.

Emnet i "*Oprydning i Roms forretningsgader*" er ikke ukendt for mennesker anno 2001. Læseren kan blot sammenligne med foretningsgader, ikke mindst gægader, i moderne byer i ind- og udland.

(Metrum: elegisk distikon)

VIII MARTIALS KRITIK AF FORSKELLIGE MENNESKETYPER

1) “Den fordømte skolelærer”

I nedenstående digt beskæftiger Martial sig med en af sine yndlingsaversioner, nemlig skolelærere:

Quid tibi nobiscum est, ludi scelerate magister,
invisum pueris virginibusque caput?
Nondum cristati rupere silentia galli:
murmure iam saevo verberibusque tonas.
Tam grave percussis incudibus aera resultant,
causidicum medio cum faber aptat equo.
Mitior in magno clamor furit amphitheatro,
vincenti parmae cum sua turba favet.
Vicini somnum - non tota nocte - rogamus.
Nam vigilare leve est, pervigilare grave est.
Discipulos dimitte tuos. Vis, garrule, quantum
accipis ut clames, accipere ut taceas?

(Martialis *Epigrammata* 9,68)

Noter:

quid tibi nobiscum est: “hvad skal vi med dig”

quis/qui, quae, quid/quod *interrog. pron.*: hvem, hvad

tu *pers. pron.*: du

nobiscum = cum nobis

cum *præp. m. abl.*: med

nos *pers. pron.*: vi

sum, esse: er

ludus, ludi *m2*: skole

sceleratus, scelerata, sceleratum *adj. 1. - 2.*: forbryderisk; afskyelig; “forbandet”

magister, magistri *m2*: lærer

invisus, invisus, invisum *adj. 1. - 2.*: forhadet, ildeset

puer, pueri *m2*: dreng

virgo, virginis *3f*: ung pige, jomfru

caput, capitis *n3*: hoved; person, menneske

nondum *adv.*: endnu ikke

cristatus, cristata, cristatum *adj. 1. - 2.*: forsynet med en kam eller fjerbusk, kamprydet

rupere = ruperunt af:

rumpo, rupi, ruptum, rumpere *3*: bryder, sønderriver

silentium, silentii *n2*: stilhed

gallus, galli *m2*: hane

murmur, murmuris *n3*: (forvirret) råb

iam *adv.*: allerede, nu

saevus, saeva, saevum *adj. 1. - 2.*: rasende, vild

verber, verberis *n3*: slag; stød, hug; (*i plur.*) piskeslag; forhånelser

tono, tonare *1*: larmer meget

tam *adv.*: så

gravis, grave *adj. 3*: tung, svær; dyb, stærk

percutio, percussi, percussus, percutere *3*: slår, støder

incus, incudis *f3*: ambolt

aes, aeris *n3*: kobber, bronze
 resulto, resultare *1*: kastes tilbage, genlyder
 causidicus, causidici *m2*: sagfører
 medius, media, medium *adj. 1. - 2.*: midt på, i midten
 faber, fabri *m2*: smed; snedker; tømrer; stenhugger
 apto, aptare *1*: tilpasser
 equus, equi *m2*: hest
 mitis, mite *adj. 3*: fredsommelig, rolig
 clamor, clamoris *m3*: råb
 furio, furire *4*: raser
 amphitheatrum, amphitheatri *n2*: amfiteater
 vincens, vincentis *adj. 3*: sejrende, vindende
 parma, parmae *f1*: lille skjold; gladiator(hold) udstyret med et lille skjold
 cum *konjunktion*: når
 suus, sua, suum *refleks.poss. pron.*: sin, sit
 turba, turbae *f1*: tilhængerskare
 faveo, favere *2*: understøtter, klapper ad
 vicinus, vicini *m2*: nabo
 somnus, somni *m2*: søvn
 totus, tota, totum *adj. 1. - 2.*: hel
 nox, noctis *f3*: nat
 rogo, rogare *1*: beder om
 nam *konjunktion*: for, thi
 vigilo, vigilare *1*: at være vågen
 levis, leve *adj. 3*: let (at udholde)
 pervigilo, pervigilare *1*: at være vågen hele tiden
 discipulus, discipuli *m2*: elev
 dimitto, dimittere *3*: sender bort, sender hjem
 tuus, tua, tuum *poss. pron.*: din, dit
 volo, velle: vil
 garrulus, garruli *m2*: snakkesalig mand, "skrighals"
 quantus, quanta, quantum *relat. pron.*: så meget som
 accipio, accipere *3*: modtager
 ut *konjunktion + konjunktiv*: for at
 clamo, clamare *1*: råber
 taceo, tacere *2*: tier stille, er tavs

Oversættelse:

Hvad skal vi med dig, du fordømte skolelærer, en person, som drenge og piger hader.

De kamprydede haner har endnu ikke brudt stilheden, men du larmer allerede med rasende råb og med piskeslag.

Så voldsomt genlyder bronzen, der hamres ud på ambolten, når en smed sætter en sagfører op midt på en hest, men derimod er råbet mindre vildt i det store amfiteater, når tilhængerne klapper ad den vindende gladiator med et lille skjold.

Vi naboer beder dig om at få lov til at sove, ikke hele natten, for det er til at udholde at være vågen, men det er vanskeligt at klare at være vågen hele tiden. Send dine elever hjem! Vil du ikke have lige så meget for at tie stille, som du modtager for at råbe, din skrighals?

Kommentarer:

Den manglende sympati over for skolelæreren fremgår af hele epigrammet, fx. *quid tibi nobiscum est; scelerate* (v.1); *invisum ... caput* (v.2); *murmure saevo; tonas* (v.4), sammenligningen med smeden og støjen fra amfiteatret (v.5-8) etc.

Skolelæreren begynder undervisningen meget tidligt, hvilket er til gene for naboerne, fordi undervisningen ikke finder sted i lukkede lokaler, men derimod i åbne rum, evt. blot under et halvtag.

Når Martial nævner, at drenge og piger hader læreren, må det betyde, at undervisningen på dette tidspunkt i hvert tilfælde i nogle skoler har omfattet begge køn (v.2).

For at skaffe ro har lærerne måtte råbe og gøre brug af (piske- eller stokke)slag (v.4). Læreren larmer tilsyneladende ligeså meget som en smed, der laver en bronzestatue af en (rig) advokat, som på den måde vil hædre sig selv (v.5f, cf. Juvenal, som i *Saturae* 7,125 nævner en advokat, som har ladet en rytterstatue af sig selv opsætte ved indgangen til sit hus.

Til gengæld påstår digteren, at larmen i og fra skolen er større end den i og fra det store amfiteater - Martial tænker her på Amphitheatrum Flavium (= Colosseum), som var blevet indviet i år 80 - når gladiatorer, der kæmpede med et lille skjold, *parma*, vandt og derfor blev hyldet af deres tilhængere. - Kejser Domitian havde ry for at støtte gladiatorerne med store skjolde, *scutarii*, hvorfor tilhængerne af parma-gladiatorerne, *parmularii*, måske fandt det klogest at dæmpe deres hyldest til de sejrende (Friedlaender mener ligefrem, at Martial taler en smule ringeagtende om disse mennesker, cf. *M. Valerii Martialis Epigrammaton Libri* 2. Band p.88. Omvendt er Shackleton Bailey og Izaac af den opfattelse, at hyldesten netop var stærkere, når den gruppe gladiatorer vandt, cf. *Martial Epigrams* Vol. II (Loeb) p.293; *Martial Épigrammes* Tome II 2e partie (Budé) p.271, anm. 4* til p.60.

Digteren taler på naboernes vegne i v.9-12. Det er ulideligt, hvis de aldrig får nogen søvn; derfor beder de ham om at sende eleverne hjem, og til gengæld vil de så betale ham det samme beløb for at tie stille, som han nu får for at larme, dvs. undervise eleverne. - En *ludi magister* havde ingen særlig høj status i det romerske samfund, ergo heller ikke nogen særlig høj løn. Af den grund ville Martial og hans lidelsesfæller næppe blive ruineret, hvis de skulle betale erstatning til læreren.

(Metrum: elegisk distikon)

2) *Sextilianus* (1)

Når Martial fremkom med kritik, var det for at kritisere *handlingen* og *ikke personen*. Derfor brugte han pseudonymer i sine digte - det udelukker naturligvis ikke, at kritiserede personer kunne genkende sig selv, eller at andre vidste, hvem kritikken gik på, cf. 6,60. - I de to følgende digte er kritikken rettet mod en *mennesketype*, som drak for meget:

Cum data sint equiti bis quina nomismata, quare
bis decies solus, Sextiliane, bibis?
Iam defecisset portantis calda ministros,
si non potares, Sextiliane, merum.

(Martialis *Epigrammata* 1,11)

Noter:

cum *konjunktion*: skønt
do, dedi, datum, dare 1: giver
eques, equitis *m3*: mand af ridderstand
bis *adv.*: to gange
quini, quinae, quina *adj. 1. - 2. plur. (fordelingstal)*: fem til hver
nomismata *nom plur. (græsk) af*:
nomisma, nomismatis *n*: (vin)mønt
quare *adv.*: hvorfor
decies *adv.*: ti gange
solus, sola, solum *adj. 1. - 2.*: alene, ene
Sextilianus, Sextiliani *m2*: Sextilianus. *Sextilianus er et pseudonym.*
bibere, bibere 3: drikker
deficio, defeci, deficere 3: slipper op for
portantis = portantes *af*:
porto, portare 1: bærer, bringer
calda = calda aqua
caldus, calda, caldum *adj. 1. - 2.*: varm
minister, ministri *m2*: (kejserens) slave
poto, potare 1: drikker
merum, meri *n2*: ublandet vin

Oversættelse:

Sextilianus, skønt mænd af ridderstanden får 10 vinmønter udleveret, hvorfor drikker du så alene for 20? Det varme vand ville allerede være sluppet op for slaverne, der bærer vandet rundt, hvis du ikke drak ublandet vin, Sextilianus.

Kommentarer:

I Martials epigram refereres til en praksis i kejsertiden, *sparsio* (: gratis uddeling af gaver).

Denne uddeling stod kejseren for, hér i digtet kejser Domitian. Ved forestillinger i teatret / amfiteatret fik tilskuerne enten gaver eller "gavekort", en slags mønter, som kunne ombyttes til fx vin. I denne tekst er der tale om *tesserae vinariae*, vinmønter. Mænd af ridderstanden, den stand, Martial tilhørte, fik åbenbart udleveret 10 mønter. Den vin, man fik for mønterne, skulle drikkes på stedet.

Når der i teksten nævnes (*aqua*) *calda*, varmt vand, skyldes det, at romerne normalt drak vin blandet med varmt vand. Selv om det forekom, at man drak vinen ublandet, *merum*, sådan som Sextilianus gør det (v.4), var det ikke velset, skønt Martial hér på sin satiriske måde lader det være en fordel - nu er der da stadig vand tilbage (v.3).

(Metrum: elegisk distikon)

3) *Sextilianus* (2):

Sextiliane, bibis quantum subsellia quinque
solus. Aqua totiens ebrius esse potes.
Nec consessorum vicina nomismata tantum
aera sed a cuneis ulteriora petis.
Non haec Paelignis agitur vindemia prelis,
uva nec in Tuscis nascitur ista iugis,
testa sed antiqui felix siccatur Opimi,

egerit et nigros Massica cella cados.
A copone tibi faex Laletana petatur,
si plus quam decies, Sextiliane, bibis.

(Martialis *Epigrammata* 1,26)

Noter:

bibo, bibere 3: drikker
quantus, quanta, quantum *relativt pron.*: så megen / meget som
subsellium, subsellii n2: bænkerad
quinque *num.*: fem
solus, sola, solum *adj.* 1. - 2.: alene, ene
totiens *adv.* : så mange gange
ebrius, ebria, ebrium *adj.* 1. - 2.: beruset
possum, posse : kan
nec *konjunktion*: og ikke
consessor, consessoris m3: anden tilskuer
vicinus, vicina, vicinum *adj.* 1. - 2.: nabo-, nærmeste
nomisma, nomismatis n: vinmønt
tantum *adv.*: blot, kun
aes, aeris n3: bronze(vin)mønt
sed *konjunktion*: men
a = ab *præp. m. abl.*: af, fra
cuneus, cunei m2: (kileformet) loge
ulterior *adj. komp.*: yderligere
peto, petere 3: beder om
Paelignus, Paeligna, Paelignum *adj.* 1. - 2.: fra Paeligner-området. *Paeligner-området var et dårligt vindistrikt.*
ago, agere 3: driver, trækker, presser
vindemia, vindemiae fl : vin(høst)
prelum, preli n2: vinpresse
uva, uvae fl: drue
Tuscus, Tusca, Tuscum *adj.* 1. - 2.: etruskisk
nascor, nasci 3: fødes
iugum, iugi n2: høj(dedrag)
testa, testae fl: krukke
felix, felicitas *adj.* 3.: lykkelig; dejlig, forfriskende
sicco, siccare 1: tømmer, tørlægger
Opimius, Opimia, Opimum *adj.* 1.- 2.: vedr. Opimius. *Opimius var consul 121 f.Kr., et godt vinår. Opimum var navnet på en udsøgt vin fra det høstår.*
egero, egere 3: giver fra mig, tømmes
Massicus, Massica, Massicum *adj.* 1. 2.: vedr. mons Massicus. *Massicus er et bjerg mellem Latium og Campania. Det var kendt for fin vinavl.*
cadus, cadi m2: vindunk
copo, coponis m3: krovært, (hér formodentlig:) vinsælger
faex, faecis f3: bundfald
Laletanus, Laletana, Laletanum *adj.* 1. - 2.: laletansk. *Der er tale om navnet på en dårlig vin fra Spanien. Denne vin blev importeret til Rom som billig vin til knejper og kroer.*
decies *adv.*: ti gange

Oversættelse:

Sextilianus, du drikker alene ligeså meget som fem rækker. Du kan blive beruset af vand i så store mængder. Og du beder ikke kun de nærmeste tilskuere om flere vinmønter, men også dem i logerne længere væk.
Denne vin kommer ikke fra paelignske vinpresser, og den drue vokser ikke på højene i Etrurien, men man tømmer en dejlig krukke med gammel

Opimianervin, og et vinlager tømmes for sorte dunke med vin fra Massicus. Vinsælgeren skal give dig Laletaner-bundfald, hvis du drikker mere end ti, Sextilianus.

Kommentarer:

Subsellia quinque (: fem bænkerækker) var de fem rækker i teatret / amfiteatret, der var reserveret til ridderstandens medlemmer. I Martials epigram 1.11 nævnes det, at mænd af ridderstanden fik 10 vinmønter, *tesserae vinariae*, udleveret. Af denne tekst fremgår det, at Sextilianus beder (*petis* v.4) andre tilskuere om yderligere mønter (*nomismata* og *aera ulteriora* v.3f).

Der nævnes nogle dårlige vine, Paeligner-vin og vin fra Etrurien, mens Opimianer- og Massicus-vine blev betragtet som fremragende vine. Det år, Opimianus var consul, 121 f.Kr., blev et legendarisk vinår, fremhævet længe efter, bl.a. af Petronius i *Satyricon* (*Cena Trimalchionis*) 34.6. - Når dunkene med den fine Massicus-vin er sorte, kan det skyldes, at de stod i "modningsrum", *apothecae*, hvor der kom røg ind.

Mht. *decies* (: ti gange), se 1.11!

Endnu en gang bliver Sextilianus kritiseret for sit umådeholdne forbrug af vin, endda på andres regning, idet han benytter sig af *sparsio*, kejserens tildeling af gratis vin under forestillinger i fx. *Circus Maximus* og *Amphitheatrum Flavium*. Efter at han har drukket for de mønter, han personlig har fået, nemlig ti (det fremgår af 1,11), tigger han sig til yderligere vinmønter af såvel de nærmest-siddende mænd af ridderklassen som tilskuere længere væk (v.3f), og det er vel og mærket kvalitetsvine, han bælter i sig. - Hvis han skal drikke mere, skal han nøjes med billige spanske vine.

(Metrum: elegisk distikon)

4) "Du fortjener en forgiftet rørhat"

I nedenstående epigram gælder kritikken en person, som digteren kalder Caecilianus:

Dic mihi, quis furor est? Turba spectante vocata
solus boletos, Caeciliane, voras.
Quid dignum tanto tibi ventre gulaque precabor?
Boletum, qualem Claudius edit, edas.

(Martialis *Epigrammata* 1,20)

Noter:

dico, dicere 3: siger

ego *pers. pron.*: jeg

quis/qui, quae, quid/quod *interrog. pron.*: hvem, hvad; hvilken, hvilket

furor, furoris *m3*: raseri, rasende adfærd

sum, esse: er

turba, turbae *fl*: (en stor) mængde

specto, spectare 1: kigger (på), ser (på)

voco, vocavi, vocatum, vocare 1: kalder (på), inviterer

solus, sola, solum *adj. 1* . -2.: ene, alene

boletus, boleti *m2*: rørhat (: svamp), champignon

Caecilianus, Caeciliani *m2*: Caecilianus. *Caecilianus* er et pseudonym.
vorō, vorare *1*: fortærer, sluger
dignus, digna, dignum *adj. 1. - 2.*: værdig (til) (+ *abl.*)
tantus, tanta, tantum *adj. 1. - 2.*: så stor
tu *pers. pron.*: du
venter, ventris *m3*: mave
gula, gulae *fl*: grådighed
precor, precari *dep. 1*: anmoder (om), beder (om); ønsker (for nogen)
qualis, quale *relat. pron.*: (således) som
Claudius, Claudii *m2*: Claudius. *Claudius* var kejser 41-54 e.Kr.
edo, edi, esum, edere / esse *3*: spiser

Oversættelse:

Sig mig, hvorfor er din opførsel så vanvittig? Du har inviteret gæster, og, medens de ser på, spiser du alene alle svampene, Caecilianus.
Hvad skal jeg ønske for dig hos guderne, som vil være passende for din så store mave og din grådighed. Gid du må spise en svamp magen til den, Claudius spiste.

Kommentarer:

I dette epigram retter Martial henvendelse til Caecilianus (*Dic mihi... Caeciliane* v.1f), en meget grådig person (*voras* v.2), som spiser al maden (eller i hvert tilfælde alle delikatesserne, v.2) for øjnene af de indbudte gæster, som bl.a. omfatter klienterne (v.1). - Gæsterne sammenlignes hér med publikum i amfiteatret, cf. *turba spectante* (v.1), mens værten optræder *solus* (v.2).

At beværte gæster af forskellig rang (altfor) forskelligt blev normalt ikke anset for passende, cf. Plinius, *Epistulae* 2,6!

Martial ved ikke, hvad han skal bede guderne om at gøre for den tykke og grådige Caecilianus (v.3) - og dog: Han ønsker, at Caecilianus spiser den samme type svamp som kejser Claudius (v.4); i følge Sveton, *Divus Claudius* 44,2, fik Claudius en forgiftet rørhat af sin kone Agrippina, da hun ønskede at slippe af med ham.

Navnet *Caecilianus* dukker op femten gange hos Martial, bl.a. i 2,37, hvor digteren omtaler en gæst ved navn Caecilianus. Denne er så grådig og begærlig, at han lader sin slave slæbe mad hjem fra den middag, *cena*, han deltager i (se nedenfor). - Enten er der tale om den samme person eller i hvert fald samme type menneske i 1,20 og 2,37.

5) "Caecilianus"

I 1,117 får læseren at vide, at Martial bor på en lokalitet, der kaldes *ad Pirum* (v.6). Huset, han bor i, må være en etageejendom, en *insula*, for han fortæller digtets adressat *Lupercus*, at han bor på tredje sal (*et scalis habito tribus sed altis* v.7), og det hænger meget godt sammen med den opfattelse, man får af bolig-tætheden i 1,86, hvor Martial klager over, at han aldrig møder sin nabo *Novius*. - Vi kender ikke noget til hans boligs størrelse, men formodentlig har den ikke kun bestået af et enkelt værelse, men derimod været stor nok til, at han af og til har kunnet have besøg, måske endda af flere bekendte og venner på én gang. Måske er det et *convivium* hos sig selv, han beskriver i følgende digt:

Quidquid ponitur, hinc et inde verris,
 mammae suminis imbricemque porci,
 communemque duobus attagenam,
 mullum dimidium lupumque totum,
 muraenaeque latus femurque pulli,
 stillantemque alica sua palumbum.
 Haec cum condita sunt madente mappa,
 traduntur puero domum ferenda:
 nos accumbimus otiosa turba.
 Ullus si pudor est, reponere cenam,
 cras te, Caeciliane, non vocavi.

(Martialis *Epigrammata* 2,37)

Noter:

quisquis, quidquid *relat. indef. pron.:* hvem som helst der, hvad som helst der
 pono, ponere *3:* sætter på bordet
 hinc et inde *adv.:* fra forskellige steder, fra alle sider
 verro, verrere *3:* river til mig
 mamma, mammae *f1:* patte
 sumen, suminis *n3:* so-yver
 imbrex, imbricis *f3:* (hér:) ribben
 porcus, porci *m2:* (ungt) svin, gris
 communis, commune *adj. 3:* fælles
 duo, duae, duo *num.:* to
 attagena, attagenae *f1:* hasselhøne
 mullus, nulli *m2:* barbe. *En barbe var en kostbar fisk.*
 dimidius, dimidia, dimidium *adj. 1. - 2.:* halv
 lupus, lupi *m2:* (hér:) grådige rovfisk, gedde (?)
 totus, tota, totum *adj. 1. - 2.:* hel
 muraena, muraenae *f1:* muræne. *En muræne blev betragtet som en delikat fisk.*
 latus, lateris *n3:* side
 femur, femoris *n3:* lår
 pullus, pulli *m2:* (ung) høne
 stillo, stillare *1:* drypper
 alica, alicae *f1:* sovs
 suus, sua, suum *poss. pron.:* sin, sit
 palumbus, palumbi *m2:* (skov)due
 condo, condidi, conditum, condere *3:* skjuler
 madeo, madere *2:* er våd
 mappa, mappae *f1:* serviet
 trado, tradere *3:* overdrager
 puer, pueri *m2:* dreng, slave(dreng)
 domum *adv. (akk.):* hjem(ad)
 fero, ferre *3:* bærer, bringer
 accumbo, accumbere *3:* ligger til bords
 otiosus, otiosa, otiosum *adj. 1. - 2.:* uvirksom
 turba, turbae *f1:* (menneske)mængde, flok
 ullus, ulla, ullum *indef. pron.:* nogen, noget
 pudor, pudoris *m3:* skamfølelse
 repono, reponere *3:* lægger/bringer tilbage
 cena, cenae *f1:* romernes hovedmåltid, middagsmad
 cras *adv.:* i morgen
 Caecilianus, Caeciliani *m2:* Caecilianus. *Caecilianus er et pseudonym.*
 voco, vocavi, vocatum, vocare *1:* indbyder

Oversættelse:

Caecilianus, hvad der end sættes på bordet, river du det til dig fra den ene eller den anden side, so-yver, ribben, en hasselhøne beregnet til to personer, en halv barbe, en hel gedde, et stort stykke muræne, et hønselår og en skovdue, der drypper af sin egen sovs.

Når ovennævnte ting er blevet gemt i en våd serviet, giver du dem til din slave, der skal bære dem hjem. Vi andre ligger blot til bords uden at foretage os noget. Hvis du er i besiddelse af nogen anstændighed, så læg maden tilbage! Jeg har ikke også inviteret dig til i morgen, Caecilianus.

Kommentarer:

I 1,20 har Martial omtalt en meget grådig person, *Caecilianus*, som har visse lighedspunkter med den i ovenstående digt omtalte Caecilianus, som er meget aktiv, ikke kun når det gælder om at rage til sig for at spise så meget som muligt under måltidet, men også når det gælder om at kunne tage delikatesserne med sig hjem (v.1-8). Resten af deltagerne i måltidet er som en kontrast til adressaten omtalt som en *otiosa turba*, der blot ligger til bords (*accumbimus* v.9), en *otiosa turba*, fordi Caecilianus har fjernet al maden, der er ikke mere at spise, dvs. ikke mere arbejde til dem. - Hvis Martial ikke er vært ved dette *convivium*, middagsselskab, men han blot taler på værtens vegne ("rollelyrik"), betyder *nos accumbimus otiosa turba* (v.9) "vi, de øvrige klienter, ligger blot til bords som en uvirksom flok", hvilket må indebære, at Caecilianus også er klient og dermed ikke identisk med den i 1,20 nævnte Caecilianus.

Caecilianus synes ikke at vide, hvad god opførsel er, men hvis han nu vidste, hvad der passer sig for en gæst, så ville han lægge den mad, han har overdraget til slaven, tilbage (v.10). - Martial gør opmærksom på, at han (hvis han da taler om sig selv?) ikke har inviteret Caecilianus til dagen efter. Denne har overtrådt normerne og forsynet sig med meget mere end det, der var beregnet til at blive spist under måltidet og bragt hjem af den enkelte gæst (v.11). - Gæsterne medbragte selv en *mappa*, serviet, således at de kunne tage de gaver, herunder dele af måltidet, de fik af værten, med hjem (se Marquardt, *Das Privatleben der Römer*, p.313f), men meningen var ikke, at en enkelt skulle tømme bordet!

Digtet er interessant, ikke kun på grund af beskrivelsen af en af Martials bekendte eller medklienter, men også og måske i højere grad på grund af omtalen af måltidet. - Vi kan herigennem få nogle oplysninger om nogle af de ingredienser, der indgik i de måltider, som de mere velstående, bl.a. den romerske ridderklasse, kunne tillade sig.

Et spørgsmål, man kan stille, er, om Martial, der i kraft af en kejserlig udnævnelse som militærtribun fik status af ridder, *eques*, havde økonomiske midler til af og til at give middagsselskaber af ovennævnte karakter. Var det tilfældet, kunne handlingen i 2,37 foregå hos Martial, og det implicitte subjekt i *vocavi* (v.11), *ego*, er identisk med Martial.

Men flere Martial-forskere mener, at Martial sætter sig i værtens sted og taler på dennes vegne. På en vis måde kan man i så fald sige, at Martial optræder dobbelt i epigrammet, både som sig selv som en del af *nos* (v.9: = de forurettede medklienter?) og som værten, der er nødt til at kritisere Caecilianus.

(Metrum: hendekasyllaber, dvs. ellevestavelser)

IX MARTIALS OMTALE AF BØGER AF TIDLIGERE ROMERSKE FORFATTERE

I nedenstående epigrammer omtaler Martial bøger af nogle af de største romerske forfattere. - De fire epigrammer stammer fra samlingen *Apophoreta*, som i Martial-udgaverne udgør 14. bog:

186: “*Vergilius in membranis*”

Quam brevis immensum cepit membrana Maronem!
Ipsius vultus prima tabella gerit.

188: “*Cicero in membranis*”

Si comes ista tibi fuerit membrana, putato
carpere te longas cum Cicerone vias.

190: “*Titus Livius in membranis*”

Pellibus exiguis artatur Livius ingens,
quem mea non totum bibliotheca capit.

192: “*Ovidi Metamorphosis in membranis*”

Haec tibi, multiplici quae structa est massa tabella,
carmina Nasonis quinque decemque gerit.

Noter:

(186)

Vergilius, Vergilii *m2*: Vergil. *Publius Vergilius Maro, romersk digter 70-19 f.Kr.*

in *præp. m. abl.*: (inde) i, på

membrana, membranae *fl*: skind tilberedt som bogomslag eller skrivemateriale, pergament(blad)

quam *adv.*: hvor

brevis, breve *adj. 3.*: kort, lille

immensus, immensa, immensum *adj. 1. - 2.*: umådelig, uhyre stor, uoverskuelig

capio, cepi, captum, capere *3*: tager, omfatter

Maro, Maronis *m3*: Maro. *Maro var Vergils cognomen.*

ipse, ipsa, ipsum *demonstr. pron.*: selv; han, hun, den, det selv; (hér) = is, ea, id *demonstr./pers.*

pron.: han, hun, den, det

vultus, vultus *m4*: ansigt, ansigtsudtryk; billede, portræt

primus, prima, primum *adj. 1. - 2.*: først

tabella, tabellae *fl*: blad, side

gero, gerere *3*: bærer, fører

(188)

Cicero, Ciceronis *m3*: Cicero. *Marcus Tullius Cicero, romersk politiker, taler, forfatter, 106-43 f.Kr.*

si *konjunktion*: hvis

comes, comitis *comm.3*: ledsager

iste, ista, istud *demonstr. pron.*: den dér (hos dig)

tu *pers. pron.*: du

sum, fui, esse: er

putato *fut. imperativ sing.* af: puto

puto, putare *1*: betænker, overvejer; mener

carpo, carpere *3*: tilbagelægger, foretager

longus, longa, longum *adj.* 1. - 2.: lang
cum *præp. m. abl.*: (sammen) med
via, viae *fl.*: vej; rejse
(190)

Titus Livius: Titus Livius. *Titus Livius, der var romersk historiker, levede fra 59 f. til 17.e.Kr. Han skrev værket "Ab urbe condita", der i 142 bøger beskrev Roms historie fra byens grundlæggelse.*

pellis, pellis *f3*: skind, hud (= *membrana*)
exiguus, exigua, exiguum *adj.* 1. - 2.: lille, ubetydelig
arto, artare *1*: gør snævrere, sammentrænger
ingens, ingentis *adj.* 3: overmåde stor, betydelig, vældig
qui, quae, quod *relat. pron.*: der, som
meus, mea, meum *poss. pron.*: min
totus, tota, totum *adj.* 1. - 2.: hel
(192)

Ovidius, Ovidi(i) *m2*: Ovid. *Publius Ovidius Naso, romersk digter, 43 f. - 17.e.Kr.*

metamorphosis *f.*: forvandling

Metamorphoses *f. plur.*: Metamorphoser, Forvandlinger. "*Metamorphoses*" er titlen på Ovids hovedværk.

multiplex, multiplicis *adj.* 3: mangfoldig, mange gange så stor, som består af mange dele

struo, struxi, structum, struere *3*: stabler, føjer tæt sammen, opbygger

massa, massae *fl.*: klump, masse

carmen, carminis *n3*: digt, sang. "*Metamorphoses*" er inddelt i 15 sange (: bøger).

Naso, Nasonis *m3*: Naso. *Naso var Ovids cognomen. Navnet betyder egentlig 'en, som har en stor næse', afledt af nasus, næse.*

quinque *num.*: fem

decem *num.*: ti

-que *efterhængt konjunktion*: og

Oversættelse:

Vergil på pergamentsider (186):

Hvor ringe en mængde pergament har ikke været nok til at rumme den umådelige Vergil.

Den første side bærer hans portræt.

Cicero på pergamentsider (188):

Hvis det pergamentbind er din ledsager, skal du overveje at foretage en lang rejse med Cicero.

Titus Livius på pergamentsider (190):

Den meget store Livius, som mit bibliotek ikke rummer i sin helhed, sammentrænges af meget små skindsider.

Ovids Metamorphoser på pergamentsider (192):

Denne klump, som er opbygget af mange blade, rummer Ovids femten sange.

Kommentarer:

I ovenstående fire epigrammer taler Martial om bogudgaver, der til forskel fra den gængse bogtype ikke var en rulle, *volumen*, der er afledt af verbet *volvo*, *volvere*, men derimod en bogform, codexformen, som danner basis for vor bogtype. Codexformen havde som udgangspunkt en trætavle påført voks, *tabella cerata*. Man kunne hæfte flere tavler sammen, så der blev flere sider, og med tiden erstattede romerne trætavlerne med pergamentblade, *membranae*, hvorved der blev basis for en ny bogtype, der kunne rumme væsentligt mere end bogrullerne - og som var mere praktisk. Notesbøgerne af pergament var i brug fra

slutningen af republikken, men det varede meget længe, inden formen vandt indpas i bogfremstillingen, sandsynligvis på grund af prisen på fremstilling af pergament.

De ovenfor anførte epigrammer fra samlingen *Apophoreta* (: små gaver, som gæsterne fik ved *Saturnalia* o.l. lejligheder til at tage med sig hjem), der er skrevet ca. 84-86 e.Kr., indeholder den første omtale af codexformen. - Martials reklame for formen gjorde dog ikke denne til en succes. Først i 4.årh. sejrede den endelig over papyrusrullen i ikke-kristen litteratur, medens den i kristen litteratur vandt indpas allerede i 2.årh.

Ovenfor nævner Martial fire forfattere, som var kendte for deres omfattende produktion, og som samtidig var store i betydningerne "berømte og fremragende", fire fra den romerske nationallitteraturs elite:

Publius Vergilius Maro (Vergil) havde skrevet det romerske nationalepos "*Æneiden*" og andre fremragende værker.

Marcus Tullius Cicero havde en meget omfattende litterær produktion bag sig, da han døde i 43 f.Kr.; bl.a. havde han skrevet mange bøger om retorik og filosofi.

Titus Livius havde skabt et monumentalt historieværk med sit *Ab urbe condita* i 142 bøger, hvoraf en stor del desværre er gået tabt.

Publius Ovidius Naso (Ovid) skrev flere fremragende digterværker, hvoraf "*Metamorphoses*" af de fleste i samtid og eftertid betragtes som hovedværket.

I *Epigrammata* 1,2 fortæller Martial, at også hans værk, der er mindre omfangsrigt (*me manus una capit* v.4), kan fås i en lommeudgave, og læserne får ovenikøbet at vide, hvor denne udgave kan købes. - Også hér taler Martial om bogen som rejselidsager, men rejsen behøver ikke være helt så lang som den, man skal foretage, hvis man undervejs skal nå at læse Cicero *in toto*, cf. 1,2,2 og *Apoph.* 188.

I *Epigrammata* 1,1,1 skriver Martial: *Hic est, quem legis, quem requiris*, hvilket har fået nogle Martial-forskere til at foreslå, at *hic* henviser til at portræt af digteren, som har været i bogen. Når man véd, at der eksisterede bøger med digterportrætter, cf. *Apoph.* 186,2, er denne udlægning af 1,1,1 absolut forståelig og mulig.

Anvendt litteratur:

A) Tekstudgaver (Martial *in toto*):

M. Valerii Martialis *Epigrammata* ed. D.R. Shackleton Bailey, Stuttgart: Teubner 1990 (*normalt tekstgrundlaget*);

Martial *Epigrams*, Edited and Translated by D.R. Shackleton Bailey, Vol. I-III, Cambridge (Mass.) / London: Harvard University Press (The Loeb Classical Library) 1993;

M. Valerius Martialis, *Epigramme*. Lateinisch-deutsch. Herausgegeben und übersetzt von Paul Barié und Winfried Schindler. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (Sammlung Tusculum) 1999;

M.Valerii Martialis *Epigrammaton Libri* mit erklärenden Anmerkungen von Ludwig Friedlaender 1-2, Leipzig: Verlag von S. Hirzel 1886;

Martial *Épigrammes*, Tome I-II, Texte établi et traduit par H.J. Izaac, Paris: Société d'Édition "*Les Belles Lettres*" (Budé), (Tome I) 1969; (Tome II, 1re partie) 1973; (Tome II, 2me partie) 1961;

M. Val. Martialis Epigrammata recognovit ...W. Lindsay, Oxonii: E Typographeo Clarendoniano (Oxford, OCT) 1969

B) Udvalg af Martials epigrammer:

P. Howell, A Commentary on Book One of the Epigrams of Martial, London: The Athlone Press 1980;

Martial Epigrammer ved Erik Jensen og Sv. Aa. Outzen, Latinserien, (København) Sommer & Sørensen 1988;

Martial The Epigrams. Selected and translated by James Michie, Penguin Classics, Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books 1978;

Marziale Epigrammi. Scelti e annotati con speciale riguardo alle notizie sul costume a cura di Benedetto Romano. Milano: Carlo Signorelli 1954;

M. Valerius Martialis Epigramme, ausgewählt, eingeleitet und kommentiert von Uwe Walter. Paderborn/Wien/München/Zürich: Ferdinand Schöningh (UTB für Wissenschaft, Uni-Taschenbücher 1954) 1996

C) Danske undervisningsbøger, hvori Martials epigrammer forekommer:

Scripta manent. Korte latinske begyndertekster i udvalg ved Leif Aage Rasmussen, København: Gjellerup & Gad 1991;

D) Oversættelser af Martials epigrammer:

Martial Epigramme. Aus dem Lateinischen übertragen und herausgegeben von Walter Hofmann, Frankfurt am Main und Leipzig: Insel Verlag 1997

Marcus Valerius Martialis, Epigram i urval. Tolkade af Håkan Strömberg. Lund: CWK Gleerup 1954.

E) Sekundærlitteratur:

P. Howell, A Commentary on Book One of the Epigrams of Martial. London: The Athlone Press 1980;

Eckart Schäfer, Martials machbares Lebensglück (Epigr. 5,20 und 10,47) i: Der altsprachliche Unterricht 3/83, p.74-96.

F) Øvrig anvendt antik litteratur:

Epikur, *Briefe, Sprüche, Werkfragmente*, Griechisch/Deutsch. Übersetzt und herausgegeben von Hans-Wolfgang Krautz. Stuttgart: Philipp Reclam Jun. 1982, passim;

Q. Horati Flacci Opera recognovit...E. C. Wickham; editio altera curante H. W. Garrod, Oxonii (Oxford): E typographeo Clarendoniano (Oxford University Press) 1967;

Juvenal and Persius with An English Translation by G. G. Ramsay. London / Cambridge (Mass.): Heinemann / Harvard University Press (Loeb Classical Library) 1969;

Titi Livi Ab Urbe Condita ...Tomus I recogn...Ogilvie, Oxonii (Oxford): Oxford University Press 1974;

Servius i: Breviarium Urbis Romae Antiquae. Ed. van Heck. Leiden / Roma: Brill / Bretschneider, 1977, p.266f;

Varro, De Lingua Latina (On the Latin Language) Vol. I ...by Roland G. Kent. Cambridge (Mass.) / London: Harvard University Press / W. Heinemann (Loeb Classical Library) 1977.

G) Diverse:

Kai Brodersen, Die sieben Weltwunder - Legendäre Kunst- und Bauwerke der Antike. München: Verlag C. H. Beck (Beck'sche Reihe 2029) 1997 (ad: *Spec.* 1);

Filippo Coarelli, Rom - Ein archäologischer Führer, Freiburg im Breisgau: Herder 1989;

Hammond and Scullard (edd.), The Oxford Classical Dictionary, Oxford: At the Clarendon Press / Oxford University Press 1973;

H. Jordan, Topographie der Stadt Rom im Alterthum, Erster Band. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung 1885;

Dietmar Kienast, Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1996;

Kiepert & Huelsen, Formae Urbis Romae Antiquae, Berolina apud D. Reimer MDCCCXII (Berlin: Reimer (E. Vohsen) 1912);

Patrick Kragelund, Colosseum og Det Gyldne Hus i: *Sfinx* 1995 (18. årg.) Nr.4, p.165ff;

E. Nash, Pictorial Dictionary of Ancient Rome, London 1968;

Joachim Marquardt, Das Privatleben der Römer. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1990;

Christoff Neumeister, Das antike Rom. Ein literarischer Stadtführer, München: C.H. Beck 1991 (i Neumeisters bog er flere af Martials epigrammer oversat og kommenteret);

A Topographical Dictionary of Ancient Rome by Samuel Ball Platner. Completed and revised by Thomas Ashby. London: Oxford University Press, 1929 (Platner & Ashby findes også på internettet: [www.ukans.edu / history / index / europe / ancient_rome /](http://www.ukans.edu/history/index/europe/ancient_rome/));

L.D. Reynolds & N.G. Wilson, Scribes and Scholars, London: Oxford University Press 1974;

L. Richardson Jr., A New Topographical Dictionary of Ancient Rome, Baltimore & London 1992;

Romolo A. Staccioli, Guida di Roma Antica. Milano: BUR - Biblioteca Universale Rizzoli 1995, p.122ff; 256ff;

Herbert A. Stützer, Das antike Rom. Köln: DuMont Buchverlag 1983.

Bemærkninger til ovennævnte udvalg:

Hvert epigram præsenteres med en kort indledning, den latinske tekst (normalt Shackleton Baileys Teubnertekstudgave), noter (gloser), oversættelse og kommentarer (analyse og forslag til fortolkning).

Læseren af udvalget vil med det samme konstatere, at der ikke er tale om en videnskabelig udgave, men at det derimod er et udvalg af tekster, der er forberedt til undervisningsbrug, endda på et meget tidligt tidspunkt i latinundervisningen. Og da nogle af teksterne skal kunne springes over, uden at det må medføre glosemæssige problemer, er glosseringen af hvert digt næsten 100%. - Det er naturligvis en metode, som kan diskuteres, og som nogle / mange sikkert vil kritisere, men den har i flere år fungeret tilfredsstillende i min egen undervisning på Frederiksberg Studenterkursus.

I og med, at jeg lægger dette udvalg (der er del af et større) frem, giver jeg naturligvis eventuelle læsere af udvalget mulighed for at vurdere, om de finder materialet brugbart, og eventuelle brugere mulighed for selv at afgøre, hvor lidt eller hvor meget de vil anvende i deres egen undervisning.

Der er naturligvis flere indfaldsvinkler til Martials digte, men i forbindelse med redigeringen af dette udvalg har jeg valgt at placere teksterne i nogle kapitler, som er et forslag til temalæsning. Også hér forudser jeg, at nogle vil have en anden opfattelse.

Da det er mit håb, at materialet er / kan blive godt nok til at blive udgivet i bogform, er jeg interesseret i at modtage reaktioner fra læserne om materialets kvalitet (form, indhold). - Reaktionerne bedes sendt til nedenstående adresse. På forhånd tak!

Valby 22.09.2001

Kurt G. Rasmussen

Hornemanns Vænge 15,3,th
2500 Valby
36 16 80 86